

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

[Cilt/Volume: 7, Sayı/Issue: 3, Aralık/December 2023]

Sami AYDIN

<https://orcid.org/0000-0003-1109-5482>

Dr. | aydnsamy@gmail.com

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

<https://ror.org/01dzjz04>

İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Dürrî Ahmed Efendi Divanı'nda Sosyal Hayat

Social Life of Durri Ahmed Efendi's Diwan

Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Date Received: 05.07.2023

Kabul Tarihi | Date Accepted: 27.07.2023

Yayın Tarihi | Date Published: 30.12.2023

Atf/Citation

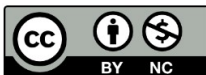
Aydın, S. (2023). Dürrî Ahmed Efendi Divanı'nda Sosyal Hayat. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 7(3), 2587-2632. <https://doi.org/10.34083/akaded.1323039>

Aydın, S. (2023). Social Life of Durri Ahmed Efendi's Diwan. *Journal of Academic Language and Literature*, 7(3), 2587-2632. <https://doi.org/10.34083/akaded.1323039>

Makale Bilgisi | Article Information

Değerlendirme Review Reports	Çift Taraflı Kör Hakemlik (İki Dış Hakem) Double-blind. (Two External Referees)
Etik Beyan Ethics Statement	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur Ethical principles were followed during the preparation of this study
Etik Kurul Belgesi Ethics Committee Approval	Makale, Etik Kurul Belgesi gerektirmektedir Article does not require an Ethics Committee Approval.
Etik Bildirim Complaints	adeddergi@gmail.com
Çıkar Çatışması Conflicts of Interest	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest
Benzerlik Taraması Similarity Checks:	Yapıldı Yes - iThenticate
Telif Hakkı ve Lisans Copyright&License	Yazarlar, dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler. Bu çalışma Atf-GayriTicari 4.0 Uluslararası lisansı altında yayımlanır Authors publishing with the journal retain the copyright. This work is licensed under Attribution-NonCommercial 4.0 International

© Sami AYDIN | Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International

Öz

XVII. yüzyılın sonu ile XVIII. yüzyılın başlarında yaşayan Dürrî Ahmed Efendi'nin *Divanı*'nda yer alan sosyal hayata dair unsurların tespit edilip ilim camiasına sunulması bu çalışmanın temel hedeflerindedir. Çalışmanın ilk aşamasında Dürrî Ahmed Efendi'nin hayatı, iş deneyimleri, edebî kişiliği ve eserlerine yer verilmiştir. Çalışmanın ikinci ve asıl kısmı ise divanda geçen sosyal hayata dair unsurların tespitine ayrılmıştır. Bu bölüm, Ordu ve Sarayla İlgili Unsurlar, Eğlence Hayatı, Süs Eşyaları, Güzel Kokular, Günlük Hayatta Kullanılan Eşyalar, Giyim Eşyaları, Yapı Unsurları, Deniz ve Deniz Araçları, Tıbbî Unsurlar, Yazı ile İlgili Gereçler, Yiyecek ve İçecekler ve Silahla İlgili Unsurlar olmak üzere toplamda on iki ana başlık halinde incelenmiştir.

Divanda geçen sosyal hayata dair unsurların öncelikle tanımları yapılmış, ardından bunların ne şekilde ele alındığıyla ilgili değerlendirmelerde bulunulmuştur. Bu değerlendirmelerden sonra divanda yer alan konuyla ilgili beyit veya bentler açıklanarak sunulmuştur. Tespit edilen unsurlar ve bu unsurların kaç adet oldukları çalışmanın sonuç kısmında tablolarla gösterilmiştir.

Özellikle tarih düşürmedeki mahareti ve devlet adamı kişiliğiyle öne çıkan Dürrî Ahmed Efendi, bu yönleriyle XVIII. yüzyıl edebiyat sahasında itibar gören şairler arasına ismini yazdırmayı başaran şairlerden olmuştur. Şairin eseri incelendiğinde özellikle tarih manzumelerinin sosyal hayata dair unsurlar barındırdığı tespit edilmiştir. Dönemin tarihine ve kültürel değerlerine bu şiirleriyle ışık tutan şairin divanı o döneme ait sosyal yapılaşma hakkında bilgi vermesi açısından önem arz eden eserlerdendir. Bu çalışmada, eserde tespit edilen sosyal hayat unsurları örnekleriyle birlikte ortaya konmuş; sosyokültürel alandaki araştırmalara ve Türk kültürüne katkısı olacağı düşünülen bu veriler ilim camiasına sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: XVIII. yüzyıl, sosyal hayat, Osmanlı toplum hayatı, Dürrî Ahmed Efendi, Divan.

Abstract

Aim of this study determining social life factors in Durri Ahmed Efendi's Diwan who lived between XVII -XVIIIth centuries and presenting this to the science society. The first stage of this study includes Durri Ahmed Efendi's life, work experience, literature personality and his creations. In second and the main stages the social factors in the diwan are studied. The main stage includes twelve topics which are factors of army and palace, entertainment life, fancy furniture, fragrance, furnitures of daily life, clothing items, stucture elements, Sea and Sea transport, medical elements, writing and writing materials, food and drinks and elements of weapons.

Firstly, The daily life factors definitons are made that is in the diwan, after that the process of this evaluation about how they are made is studied. According to the this evaluations, couplets and clauses in the diwan are presented with explanations. The determined factors and numbers of those are shown in the tables in the conclusion part.

Durri Ahmed Efendi is one of the most known statesman in his time and especially composing chronograms thanks to this qualifications he succeed to be one of the most respectable poets of XVIIIth century. In his history poems, when examined, it is detected that it includes social life factors in it. It is very unique that his work shows the social life structure of his time. In the study, the determined points of social life factors are shown with examples, therefore it is presented to science society in order to help the social-cultural researches and Turkish culture.

Key words: XVIIIth century, social life, Ottoman public life, Durri Ahmed Efendi, Diwan.

Giriş

XVII. yüzyılın sonlarında dünyaya gelen ve asıl adı Ahmed olan Dürri Ahmed Efendi (ö. 1722), XVIII. yüzyıl edebiyat sahasının özellikle tarih düşürmedeki maharetiyle öne çıkan şairlerindendir. Çocukken bir gözünü kaybetmesi sonucu “Yek-çeşm (Frs. Tek gözlü)” mahlasını kullanan şair aslen Vanlı olması münasebetiyle “Vanlı Dürri” olarak da anılmıştır. Babası, hakkında pek fazla bilgi bulunamayan Vanlı Ebû Bekr Efendi (ö. ?), kardeşleri ise Feyzi Salih Efendi (ö. 1715) ve Abdülbâki Sa’dî Efendi (ö. 1748)’dir. Şairin bulunduğu Dîvân-ı Hümâyûn kalemi kâtipliği, Dîvân-ı Hümâyûn hocalığı, Anadolu muhasebeciliği, sipâh kâtipliği, Sûvârî mukabeleciliği, Harâc muhasebeciliği, İran elçiliği ve İstanbul’da başmuhasebecilik gibi devlet görevleri, dönemin padişahı III. Ahmed (ö. 1736) ile olan yakınlığı, sadrazam Damad İbrahim Paşa (ö. 1730) ile olan ilişkileri, diğer devlet adamlarına takdim ettiği şiirler ve düşürdüğü tarihler saygın ve hatırı sayılır bir şahsiyet olduğunun göstergesidir. Dürri Ahmed, İstanbul’da başmuhasebecilik görevini icra ederken vefat etmiş, cenazesi Şeyh Vefa Câmî mezarlığına defnedilmiştir. Şairin ölüm tarihi H 21 Rebîü'l-evvel 1135 / M 20 Aralık 1722’dir (Vural, 2019, s. 3, 7, 335).

Dürri Ahmed Efendi’nin iki eseri bulunmaktadır. Bunlardan biri *İran Sefaretnamesi* bir diğeri ise *Divan*’dır. Dürri, Sadrazam Damad İbrahim Paşa’nın emriyle İran’da meydana gelen siyasi olaylar ve İran halkının gelenek ve görenekleriyle ilgili bilgi vermek amacıyla III. Ahmed’e bir rapor sunmuştur. Bu rapor *İran Sefaretnamesi* adıyla eser hâline getirilmiştir. Tezkireler ve diğer kaynaklarda şairin mürettep bir divanı olduğu belirtilmiş olsa da şu ana kadar şairin sözü geçen bu eserine rastlanmamıştır. Divanın bilinen tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi Kütüphanesi 3409 numarada kayıtlıdır. Bu nüsha, içinde çeşitli şairlerin de şiir ve divanlarını barındıran bir mecmuada yer almaktadır (Vural, 2019, s. 17-19).¹

Kaynaklar, şairin edebî kişiliğine değinirken onun hürmet gören, saygın bir kişi olduğunu vurgulayarak ondan övgüyle bahsetmişlerdir. Sâlim (2005, s. 302) şairi hoşsohbet, güzel ve tatlı şiirler yazan bir kişi olarak tanıtmış; nazmını övgüde sınır olmadığını söyleyerek onun şairler cemiyetinin göz nuru olduğunu söylemiştir. Şeyhi Mehmed (1989, s. 737) nazım ve nesirde maharetli; tarih düşürmede usta bir şair olduğunu, ilmi ve akli sayesinde

¹ Şairin eserleriyle ilgili ayrıntılı bilgiye ulaşmak için bk. Ramazan Vural, “Dürri Ahmed Efendi Divanı (İnceleme-Metin)”, *Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*, Antalya, 2019, s. 17-20.

de döneminin önemli şahsiyetlerinden biri olduğunu söylemiştir. Mustafa Safâyî Efendi (2005, s. 189) şairin şiirlerini, düzgün söz söylemeye öncülük eden ve klişe olmayan manalarla dolu şiirler olarak yorumlamıştır. Mehmed Râşid (1282, s. 372-399) ise onun Farsçayı çok iyi bildiğine değinmiş, İran elçiliği görevindeyken tercümana bile ihtiyaç duymadan sorulan sorulara rahatlıkla cevap verebildiğini dile getirmiştir.

Yukarıdaki değerlendirmelere bakıldığında, Dürrî Ahmed Efendi'nin kendi döneminde sevilen ve saygı duyulan bir şahsiyet olduğu anlaşılmaktadır. Bilhassa bulunduğu devlet görevleri ve dönemin âlim kişilerinden biri oluşu, onu geniş bir kitle tarafından sayılan ve sevilen bir kişi hâline getirmiştir.

Gerek bulunduğu devlet görevleriyle gerekse şair kimliğiyle öne çıkan, özellikle tarih düşürme maharetiyle tanınan ve genellikle Nâbî'nin (ö. 1712) etkisinde kalmış olan Dürrî Ahmed Efendi, bu yönleriyle XVIII. yüzyıl klasik Türk edebiyatı sahasının itibar gören şairlerinden olmuştur.

Bu çalışmada, Dürrî Ahmed Efendi *Divanı*'nda yer alan sosyal hayat unsurları tespit edilmiş, tespit edilen bu unsurlar kategorize edilerek maddeler halinde -örnekleriyle birlikte- sunulmuştur. Ordu ve sarayla ilgili unsurlar, eğlence hayatı, süs eşyaları, güzel kokular, günlük hayatta kullanılan eşyalar, giyim eşyaları, yapı unsurları, deniz ve deniz araçlarıyla ilgili unsurlar, tıbbî unsurlar, yazı ile ilgili gereçler, yiyecek ve içecekler, silah ve silahla ilgili unsurlar bu çalışmanın ana hatlarını oluşturan başlıklardır.

Çalışmada kullanılan kısaltmalar şu şekildedir: Gazel: G., Kaside: K., Mesnevi: M., Kıta: Kıt., Matla: Mat., Muhammes: Muh., Müseddes: Müs., Müfred: Müf., Murabba: Mur., Mısra-ı azade: M.a., Rubai: R., Şarkı: Ş., Tahmis: Tah., Terkiib-i bend: Tb.

(G. 20/1) şeklinde ifade edilen bir künyede kısaltmadan sonra şiir, eğik çizgiden sonra beyit numarası verilmiştir. Künye bilgileri örnek alınan beytin yanında ve parantez içinde verilmiştir.

Dürrî Ahmed Efendi'nin eserinde yer alan sosyal hayat unsurları örnekleriyle birlikte aşağıda incelenmiştir.

1. Ordu ve Sarayla İlgili Unsurlar

1.1. Padişah

“Sözlükte “iktidar sahibi kimse, hükümdar” anlamına gelen Farsça pâdşâh kelimesi (Pehlevîce pâtaşa), Osmanlı hükümdarlarının ünvanları arasında örfî hükümdarlık sıfatlarını ifade eden başlıca ünvan olarak kullanılmıştır” (İnalcık, 2007, s. 140). Osmanlı devletinde padişah ülkenin en üst düzey yetkilisi konumunda olduğundan dolayı tebaasının canı ve malı üzerinde tasarruf hakkına sahiptir. Padişah bu hakkını istediği gibi kullanmakta özgürdür. Padişahın herhangi bir hususta verdiği karar da -örfî sahada onun hâkimiyetini gösteren- bir kanun mahiyetindedir (Uzunçarşılı, 1945, s. 50-51; İnalcık, 2007, s. 142-143; Zöhre, 2016, s. 4).

Klasik Türk şiirinde sosyal tabakalaşmanın en üstünde yer alan padişah, genellikle hân, hakan, sultan, hüsrev, padişah, şâh vs. gibi isimlerle anılmış; kös, alem, sancak, mühür, tuğ, tuğra, tac ve taht gibi alâmetlerle ve ihşanda bulunması yönüyle şiirlere konu olmuştur (Zöhre, 2016, s. 4; Şamlı, 2019, s. 163).

Klasik edebiyatta, vahdet ve naat temalarının işlendiği kasidelerde şâh veya sultan gibi ifadelerle genellikle Allah ve Hz. Muhammed kastedilmiştir. Gazelerde ise bu ifadeler çoğunlukla sevgili için kullanılmıştır. Aşağıdaki şiirde âşık, vefasız sultanına duyduğu sevgiyi aciz bir hâlet-i ruhiye içinde dile getirerek derdinden dolayı çektiği eziyetin son bulması için ondan merhamet dilemiştir:

Meded ey bî-vefâ yârüm göre bu ğamla n'oldum ben
Felekden kâse-i zehr içdüm yine derd ile töldüm ben
Benüm çekdicegüm cevri cefâyı şimdi bildüm ben
Yiter rahm eyle sulţânüm senüñ derdüñden öldüm ben (Ş. 6/1)

Dürri Ahmed Efendi, yukarıda sayılan kullanımların yanı sıra bu ifadeleri ilk manasında da sıkça kullanmıştır. Şairin Sultan III. Ahmed'le olan yakınlığına daha önce değinilmiştir. Şair eserinde ondan sıkça bahsetmiş, ona duyduğu sevgi ve hürmeti yeri geldikçe dile getirmiştir. Aşağıdaki beyitte şair, ihtişamı karşısında etkilendiği Sultan III. Ahmed'i yeryüzünün süsü olarak nitelendirmiştir:

Habbezâ kevkebe-i hâzret-i Sulţân Aĥmed
Ki anı eyledi Ĥaĥ zinet-i rüy-ı dünyâ (K. 22/1)

Divanda tac, taht, sancak, otağ, mühür, ferman, tuğra, kös gibi padişahla ilgili tamamlayıcı unsurlar tespit edilmiştir. Bunlara aşağıda değinilmiştir.

1.1.1. Tâc, Efser

Tac, padişahların/sultanların başlarına taktıkları değerli taşlarla bezenmiş başlıktır. Padişahlık alâmetlerinden olan tac, genellikle padişahların tahta geçişini simgelemiştir. Padişahlar tahta geçecekleri vakit bu işlem bir merasim eşliğinde yapılırdı (Kocabaş, 2019, s. 19).

Dürri'ye göre Sultan III. Ahmed ebedî saadetin başta bulunanıdır. O, tac ve tahta sahip olanlar arasında benzerlerinden üstün olup tüm dünyanın sultanı konumundadır:

Sulţân-ı ber ü baĥr ser-efrâz-ı tâc u taĥt
Ĥân Aĥmed ol ser-âmed-i iĥbâl-i sermedi (Kıt. 25/1)

Aşağıdaki beyitte de donanma komutanı Mehmed Paşa talih tacının süsü ve dünya sadefinin eşsiz bir incisi olarak nitelendirilmiştir:

Zinet-i efser-i iĥbâl Meĥemmed Pâşâ
Ki odur gevher-i yektâ şadef-i dünyaya (Kıt. 36/10)

1.1.2. Taht

“Yatmak veya oturmak amacıyla hazırlanmış zeminden yüksek yer” anlamına gelen taht, yine tac gibi padişahlık alâmetlerindedir. Padişah tahtları değerli taşlarla bezenmiş ve genellikle altın kaplama olup gösterişli bir şekilde işlenmiş tahtlardır. Hükümdarlık alâmetlerinden olan taht genellikle şehzadelerin düğün ve sünnetleri, cülûs merasimleri, bayramlaşma törenleri, taç merasimleri vs. gibi durumlarda padişah için kurulurdu. Padişahların sefere çıktıkları vakit tahtlarının da oraya götürüldüğü ve otağlarında kurulduğu yine bilinen bir durumdur (Merçil, 2010, s. 434-436; Kocabaş, 2019, s. 20).

Aşağıdaki beyitte, padişahlık alâmetlerinden olan taht ile daha önce de bahsi geçen tac bir arada kullanılmıştır. Sultan III. Ahmed tac ve tahtın ulu sığınağıdır. Onun yüceliğinin davul sesi (kös) dünyanın dört bir yanını kaplamıştır:

Şeh-i şevket-penâh-ı taht u efser ya'ni Hân Ahmed
Ki çutdı ser-te-ser dehri şadâ-yı kûs-ı iclâli (Kit. 126/1)

1.1.3. Sancak, Bayrak, Livâ

Hâkimiyetin sembolü olan sancak literatürde bayrak ve livâ ile aynı anlamı karşılayacak şekilde kullanılmıştır. Sancak, temsil edilen devletin işaretinin askerî birliklerce taşındığı bayrak demektir (Kocabaş, 2019, s. 17). Aşağıdaki beyit Moskova taburunun H. 1123 (M. 1711/12) yılında Mehmed Paşa'nın (ö. 1737) komutasındaki tabur tarafından mağlup edilmesini anlatan bir tarihten alınmıştır. Beyitte, Mehmed Paşa'nın Resulullâh'ın mübarek sancağını taburuna taşıttığı ifadeleri geçmektedir:

Bunlara serdâr idüp düstûr-ı 'âlî-şânını
Virdi sancağ-ı Resûlullâhı ol ferhunde-fer (Kit. 136/27)

1.1.4. Otağ, Çetr

Padişahlık alâmetlerinden bir diğeri de otağdır. “Otağ padişah ve vezirlere ait çadırlara verilen addır”. Normal bir çadırdan daha büyük, etekli ve oldukça süslü olan bu çadırlar kendilerine has süslere sahiptirler (Pala, 2017, s. 366). Biçim ve kullanım açısından farklılık arz eden otağlar saray, ordu ve gündelik hayatta Osmanlıların hemen hemen her alanda faydalandıkları bir yapıdır. “Otağ-ı hümayun” ise padişahın otağına verilen isimdir. Bu otağ diğer otağlardan daha büyük, etekli, süslü kumaşlarla dikilmiş ve en gösterişli otağdır (Kocabaş, 2019, s. 16).

Aşağıdaki beyit Sultan III. Ahmed'in otağı için yazılan bir kasideden alınmıştır. Dürri “Tarih-i Otağ-ı Hazret-i Sultân Ahmed Hân” isimli kasidesinin hemen her beytinde Sultan III. Ahmed için övgüler yağdırmış, otağının güzelliğine vurgu yapmıştır:

İden bu çetr-i hümayûnı câygâh-ı şafâ
Añar mı taht-ı hevâ-pâye-i Süleymânı (K. 16/8)

1.1.5. Mühür, Mühr

Mühür, günümüzdeki imza yerine kullanılan, şekil itibariyle köşeli, oval, armut biçiminde veya etrafı tırtıklı bir şekilde hazırlanan, kişi hakkında bilgi veren şahsi bir eşyadır. Osmanlı devletinde en önemli mühür padişaha aittir. Padişahların cülûsundan sonra tuğralarını taşıyan onlara özel en az dört adet mühür hazırlanırdı. Her padişahın biri kendisinde biri sadrazamda biri has odabaşında ve bir diğeri de harem hazinedarında olmak üzere en az dört adet mührü bulunurdu (Kütükoğlu, 2020, s. 529). Divan şiirinde mühür, başta saltanat olmak üzere gücün ve hâkimiyetin sembolü olarak kullanılmıştır. Aşağıdaki beyitte gönülleri süsleyen büyük paşa hazretleri Mehmed Paşa'nın kâinat padişahının (Sultan III. Ahmed) vekili olduğu, onun mührünün gücüne sahip olduğu ifade edilmiştir:

Hâzret-i düstür-ı şadrârâ Mehemmed nâm kim
Müühr ile oldur vekil-i pādşâh-ı baħr u ber (Kıt. 136/38)

Klasik edebiyatta mührün en çok konu edildiği hususlardan biri de Hz. Süleyman'dır. "Müühr-i Süleyman", Hz. Süleyman'ın yüzüğüne verilen addır. Gücün sembolü olan mühür şiirlerde genellikle onun ismiyle (Süleyman peygamber) birlikte anılmıştır. Süleyman peygamberin bu yüzükle tüm yaratıklara hükmetmesi güç ve hâkimiyeti temsil etmektedir (Pala, 2017, s. 339). Aşağıdaki beyitte Dürri, sevgilinin yüzük/mühür gibi parlak olan bedenini Süleyman'ın mührüyle kıyaslamış, onun bedenine sahip olmakla Süleyman'ın mührüne sahip olmayı bir kefeye koyarak ona yani sevgilinin bedenine bir kutsiyet atfetmiştir:

Mâlik-i müühr-i Süleymânî olurdum Dürriyâ
Destüme girse o sim-endâm mânend-i niğîn (G. 57/11)

Fermân, tuğra ve kûs (kös) diğer padişahlık alâmetlerindedir. Fermân emir, buyruk demektir. Herhangi bir konuda padişah tarafından çıkarılan ve baş kısmında tuğrasının bulunduğu yazılı emre fermân; ahitnâme, fermân, berât, kitâbe, çeşitli paralar vs. gibi yerlerde kullanılan, padişahın imza ve alâmetini gösteren özel şekillere de tuğra denilir (Pala, 2017, s. 154, 460). Kös büyük davul demektir. Kösler genellikle savaşta ordunun hareketini düzenlemek, onları coşturmak ve düşmanı ürkütmek için kullanılmış; harp meydanında zafer bunlarla ilan edilirmiş. Barış zamanında ise kösler, şehzadelerin sünnet ve düğün merasimlerinde ve resmî törenler gibi durumlarda kullanılmıştır (Kocabaş, 2019, s. 16; Pala, 2017, s. 279). Aşağıdaki beyitte Sultan III. Ahmed'in "başarda"² gemisinin inşası için çıkardığı fermanın ve inşası biten geminin denize indirilmesinden bahsedilmiştir:

Eyledi fermân şehinşâh kıadr-i kıudret hemân
Ol 'azîmü'l-cismi bir imâ ile indürdiler (Kıt. 34/23)

² Kadirga sınıfından bir gemi. Kadirgalarından daha büyük ve genellikle kürekle hareket eden savaş gemisi.

Dürrî, bir kasidesinde III. Ahmed'in tuğra çekişine yer vermiştir. Ona göre önceki padişahlar Sultan III. Ahmed gibi tuğra çekmemiş; hiçbiri onun nişanına erişmemiştir:

Böyle tuğrâ çekmemişdür şehryārān-ı selef
Böyle āsāra muvaffaq olmadı bir pādşā (K. 2/9)

Bir başka beyitte şair, Sultan III. Ahmed'in Tophane'ye teşrifini anlattığı bir tarihinde, onun teşrifi sırasında çalan ululuk davulunun sesinin Kaf Dağı'nın zirvesine kadar ulaştığını söyleyerek o anın şaşaaasını betimlemiştir:

İrişdi kulle-i Kāfa şadā-yı kūs-ı iclālūn
‘Aceb mi tūp gibi güm güm öterse günbed-i gerdan (Kıt. 80/4)

1.2. Asker, Leşker, Piyâde, Sipah, Kapudan

Orduda görev yapan kişilere asker denir. Sipah, leşker ve piyade askerle ilgili ünvanlardır. Kapudan ise Osmanlılar'da XV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren deniz kuvvetleri kumandanı için kullanılmaya başlanan bir ünvanıdır (Şamlı, 2019, s. 165; Bostan, 2001, s. 354). Gördüs Kalesi'nin fethinin anlatıldığı bir tarihten alınan aşağıdaki beyitte Dürrî, kalenin askerlerle kuşatılarak alınamayacağını söylemiştir:

Kuşatmağla alınmaz böyle kal'a 'askeri yormañ
Meger tazıyık ile münhal ola bu 'atede-i Kübrā (Kıt. 139/12)

Kaptan-ı Derya Mehmed Paşa Dürrî'nin eserine pek çok kez konu olmuştur. Aşağıdaki beyit Mehmed Paşa'nın kaptanlık görevine getirilişini anlatan bir tarihten alınmıştır. Mehmed Paşa'ya övgülerle başlayan kaside güzel dualarla bitmektedir:

Seyr iden vech-i vecihin didiler haqqā kim
Kapudanlık yakışur böyle güzel pāşāya (Kıt. 36/20)

1.3. Kâtib/Yazıcı

Yazı işleriyle uğraşan kimse, yazıcı, bilgili kişi, muharrir anlamlarına gelen kâtib, devlet dairelerinde çeşitli işlerin yerine getirilmesiyle görevli memur demektir (Küçükaşçı, 2022, s. 49). Aşağıdaki beyit, Dürrî'nin maarif ehli Mehmed Efendi'nin kâtib oluşuna yönelik düşürdüğü tarihten alınmıştır. Beyitte kâtib ibaresi yerine günümüz Türkçesindeki "yazıcı" ifadesi geçmektedir:

Didüm o şevk ile ben dahı Dürriyā târih
Yazıcı oldı Mehmed Efendi rif'at ile (Kıt. 129/5)

1.4. Pâsbân

Bekçi, gözcü anlamına gelen pâsbân, gece nöbetçisi demektir (Pekalın, 1993, s. 754). Gece nöbet tutan pâsbânlar yüksek yerlerde görevlerini icra ederler. Padişah ve diğer önemli devlet adamlarının saraylarında ve kale gibi yerlerde gece nöbetini pâsbânlar yapardı (Şahin, 2011, s. 72). Aşağıdaki beyit, Hümayun Sarayı'nda bulunan bir köşkün tamir

edilişini anlatan bir tarihten alınmıştır. Bu kasrın gözcüsü, gündüzleri ışılan güneş, geceleri ise parıldayan aydır. Ayın gece bekçisi olarak nitelendirilişi, pâsbânların yüksek yerlerde nöbet tutuklarını ve gece görevinde bulduklarını hatıra getirir:

Gündüzin didebâni mihr-i münir
Giceler pâsbân meh-i tâbân (Kıt. 54/10)

Aşağıdaki beyit, pâsbânların gece nöbetçisi oldukları yönüne vurgu yapan bir başka örnektir. Beyitte parlak ay, talih kapısının gece bekçisi olarak nitelendirilmiştir. Güneşin üstteki örnekte olduğu gibi yine gündüzleri nöbet tutan bekçiye benzetilmesi “dide-bân”ın da gündüz bekçisi olduğu yönünde izlenimler uyandırmaktadır:

Pâsbân-ı der-i ikbâli gice bedr-i münir
Dide-bân-ı harem-i devleti gündüz hürşid (K. 9/23)

1.5. Cellâd

“Kırbaçlayan, çeşitli eziyetler uygulayan” anlamına gelen cellâd, daha çok ölüm cezalarını infaz eden kişiler için kullanılan bir tabirdir. Bir görev olarak ne zaman ortaya çıktığı bilinmeyen cellâdlığın eski çağlardan beri var olduğu; Osmanlılarda ise XV. yüzyıldan itibaren infazlarda kullanıldıkları bilinmektedir. (İpşirli, 1993, s. 270). Klasik şiirdeki sevgili tipi genellikle âşığa eziyet eden, kan dökücü gamzelere, ok gibi yaralayıcı kirpiklere sahip bir tiptir. Bu yönüyle de çoğu zaman cellâda benzetilmiştir. Aşağıdaki beyitte de şair, sevgilinin sarhoş gözlerini âşığın canına kasteden kan içici bir cellâda benzetmiştir:

Çeşm-i ser-mestün ‘aceb cellâd-ı hün-âşâmdur
Her biri dest-i ecelden güyiyâ bir câmdur (N. 18/1)

1.6. Elçi (İlçi)

“Halk, ülke, devlet” anlamına gelen elçi, bir devleti başka bir ülkede temsil etmek üzere görevlendirilen diplomata verilen isimdir (İpşirli, 1995, s. 3). Osmanlılarda padişahın tahta çıktığını bildirmek, diplomatik ve ticari ilişkiler kurmak, devletlerarası ittifak konularını görüşmek, padişahların hediyelerini götürmek, mektupları iletmek, vs. gibi pek çok işte elçiler kullanılmıştır (Unat, 1968, s. 14-19; İpşirli, 1995, s. 8). Divanda sadece iki yerde “ilçi” ibaresi geçmektedir.³ Aşağıdaki beyitte, Şehzade Mehmed’in (ö. 1756) dünyaya geldiği sıralarda İstanbul’da bulunan bir İran elçisinin Üsküdar’ı ve oradaki şenliği görünce hayretler içinde kalışı anlatılmıştır:

Seyri gör kim şâh-ı İrândan gelen ilçi dağı
Bir iki gün Üsküdarı eyleyince müstaķar (Kıt. 44/23)

³ bkz. Kıt. 44/27.

1.7. Peyk

Sözlükte “haber ve mektup getirip götürən kişi, postacı, haberci” şeklinde yer alan Farsça bir kelime olan peyk, resmî haberleşmelerde bulunan görevlilere verilen isimdir. Osmanlılarda, yaya postacı sınıfına mensup olan peyker padişahın buyruğunu bildirmek için görevlendirilmişlerdir. Görevleri, mevcut haberi en hızlı biçimde hiç durmadan ulaştırmaktır (Uzunçarşılı, 1945, s. 439-440; Merçil, 2007, s. 262). Silahdâr Hasan Paşa'nın (ö. 1788) vefatının işlendiği bir tarihten alınan aşağıdaki beyitte peyk, ölümün habercisi olarak nitelendirilmiştir:

Çıkup da 'vetle istiğbâline peyk-i ecel anuñ
'Adem-âbâda teşrîf-i nüzûlin eyledi imâ (Kıt. 98/4)

2. Eğlence Hayatı

2.1. Eğlence Meclisleri, Bezm

Eğlence meclisi de olarak bilinen bezm, içki içilen ve sohbet edilen bir yerdir. Şarap, iştret, saz/çalgı aletleri, nedim ve şiirin temelini oluşturduğu bahçelerde eğlence meclisleri düzenlenirdi. Eski işleyişine göre farklılık arz etse de bu meclisler sosyal hayatta varlığını hâlâ devam ettirmektedir. Bezm çoğunlukla câm, sâgar, sâkî, mey, mest, bâde gibi kelimelerle birlikte şiirlere konu olmuştur (Kocabaş, 2019, s. 80; Şamlı, 2019, s. 173).

Aşağıdaki beyit eğlence meclislerinin canlı bir tasviri niteliğindedir. Sevgilinin bir bakışıyla meclisin gül bahçesinde yer alan şarap bardağı gül halini almıştır. İşte o an, binlerce sarhoşun haykırışı gıpta eden bülbül ötüşü gibi olur:

O dem ki gülşen-i bezm içre câm-ı mey gül olur
Hezâr na'ra-i mestâne reşk-i bülbül olur (G. 18/2)

Şair eğlence meclisinde kurulan sofraların unsurlarını âşîğın hâlet-i ruhiyesini ifade eden unsurlarla bağdaştırmıştır. Beyitte, keder meze, göz kadeh, şarap ise ciğer kanı olarak telakki edilmiştir. Hazır olan bu eğlence meclisinde âşîğın gönlü zevk ü sefa sürmek için beklemektedir:

Ğam meze dîde kadeh hün-ı cigerdür bâde
Gel gönül 'ayş idelüm bezm-i țarab âmâde (G. 68/1)

2.2. Meyhâne

İçki içilen veya satılan mekâna meyhâne denir. Genellikle akşam vakitlerinde müdavimler meyhânelere gelip iştret meclisi kurarlardı. Osmanlı döneminde meyhânelerde akşamcılar için mezelerle donatılmış masalar hazırlanı; eğlence başladığında müzisyenlerin de eşliğinde hoşça vakit geçirilirdi (Kocabaş, 2019, s. 99). Klasik şiirde bu mekânlar genellikle tasavvufî manada ele alınmıştır. Meyhâne tekke/dergâhı, şarap ilâhî aşkı, sâkî ise mürşid-i kâmilî yani ilâhî yolu göstereni temsil eder. Dürri'nin esrinde meyhâneyle ilgili üç beyit tespit edilmiştir. Şairin bulunduğu meyhâneye sarhoş olarak gelen bir kişi giderken gaflet

uykusundan uyanır, ayık döner. Tasavvufî manada ele alınan bu beyitte kulun hakikat yolundan habersiz oluşuna dikkat çekilmiş, uyanık olma hali yani hakikati kavrama durumuna vurgu yapılmıştır:

H'vâb-ı gâfletten açar çeşmini bîdâr eyler
Mest hüşyâr gider gelse de meyhânemüze (G. 69/2)⁴

2.3. Sâkî

“Kadeh sunan, içki veren” anlamına gelen sâkî, divan şiirinde eğlence meclislerinin (bezm) önemli unsurlarından biri sayılır. Mecliste dolanarak içki sunan, meclis erbâbına neşe dağıtan odur. Divan şiirinde sâkî genellikle sevgili olarak ele alınmış (Pala, 2017, s. 387), tasavvufî açıdan ise ilahî aşkın şarabını müridine sunan mürşid olarak sembolleşmiştir. Âşık, aşağıdaki beyitte gönlünün çorak yerinde ızdırap veren yüzbinlerce dikenin peydâ olduğundan şikâyet ederek sâkîden bu kederi yok edecek neşe verici şarabını gönlüne sel gibi akıtmasını istemektedir:

Gel ey sâkî akit seyl-i neşât-engiz-i şahbâyı
Ki oldı şüre-zâr-ı dilde yüz biñ hâr-ı gam peydâ (G. 4/6)

Aşağıdaki beyitte gönül bir şehre; gam ise bu şehri yani gönlü işgal eden bir askere benzetilmiştir. Bu yıkımı tamir edecek olan ise sâkinin sunacağı saf şarabın tortusudur:

Sâkiyâ dürd-i mey-i nâb ile ta'mîr eyle
Yıkıldılar leşker-i gam şehri dilüñ varoşun (G. 60/3)

2.4. Şarap, Mey, Bâde, Kadeh

Sosyal hayatta sarhoş edici bir madde olan şarabın (Fars. Mey, bâde) şiirlerde oldukça geniş bir kullanım alanı vardır. Divan şiirinde şarap genellikle âşığı sermest eden, onu kendinden geçiren aşk yerine kullanılmıştır (Kocabaş, 2019, s. 85). Bu aşk bazen beşerî bazen de tasavvufî yönüyle şiirlere konu olmuştur. Şiirlerde şarap çoğunlukla tasavvufî yönüyle ele alınmıştır. Şarabın tasavvufî karşılığı ise ilâhî aşktır. Aşağıdaki beyte şarabın tasavvufî yönü söz konusu edilerek ilâhî aşkın ezeli olduğuna vurgu yapılmıştır. Gönül, sevgilinin can bağışlayan dudağının şarabıyla kendinden geçmiş olduğu zamanlarda ne ruh var olmuştu ne de dünya meclisinde şarabın mucidi Cem peydâ olmuştu:

Şarâb-ı la'l-i câm-bağşuñla dil ser-mest iken cânâ
Ne cân olmuşdı zâhir bezm-i 'âlemde ne Cem peydâ (G. 4/2)

Şarapla birlikte en çok kullanılan unsurlardan biri olan kadeh, içki doldurulan kap demektir. Eğlence meclislerinde sâkinin şarabı koyduğu kap da genellikle bu kadehtir. Kadeh, divanda ayag, câm, câm-ı sâf, câm-ı cem, câm-ı Cemşid, câm-ı zer, câm-ı safâ, peymâne, piyâle, gibi isimlerle zikredilmiştir. Aşağıdaki beyitte mâsivânın yani kişiyi

⁴ Ayrıca bkz. Şarab-hâne: Farsça şiir 1/1.

dünyaya bağlayan şeylerin terkinden bahsedilmiştir. Onu Tanrıdan uzaklaştıran şeylerden kurtulması için kişinin ezeli aşk şarabı bardağından içmesi gerekir:

Mâ-sivâ terkine cām-ı ezeli nüş eyle
Şüfiyâ derd-i ser-i ehl-i taşavvuf ne belâ (G. 3/6)

2.5. Meze

Eğlence meclislerinin vazgeçilmez unsurlarından bir diğeri mezedir. Şiirlerde genellikle “nukl” şeklinde geçen meze, içkinin yanında sunulan çerez, meyve ve hafif yiyeceklere verilen isimdir (Onay, 2009, s. 325). Dürri’nin eserinde mezeye dair sadece bir beyit tespit edilmiştir. Beyitte, eğlence meclisin önemli unsurları arasında yer alan bâde, kadeh ve meze birlikte kullanılmıştır. Keder mezeye, göz kadehe şarap da ciğer kanına benzetilmiş, tüm bunlar gönül için bir bezm meclisi oluşturmuştur:

Ġam meze dide kadeh hün-ı cigerdür bâde
Gel gönül ‘ayş idelüm bezm-i tarab âmâde (G. 68/1)

2.6. Çeng

Kanuna benzeyen, dik tutularak çalınan ve şekil itibariyle harpın ilkel şekli olan çeng, kullanımının zor oluşu nedeniyle günümüzde kullanımdan kalkmış bir saz çeşididir. (Zöhre, 2016, s. 87-88).

Minyatürlere bakıldığında Zühre yıldızının daima elinde bir müzik aletiyle birlikte çizildiği görülür. Bundan dolayı Zühre eğlence meclislerinin de vazgeçilmez bir unsuru hâline gelmiştir (Şentürk, 1994, s. 157). Divanda sadece iki yerde geçen çengin Zühre yıldızıyla birlikte anılması ve çeng çalanın da Zühre olması bu hususta dikkatleri çekmiştir:

Alup çengin ele Zühre ser-âgâz-ı sürür itsün
Melekler hâzır itsün aña bir gehvâre-i zîbâ (Kit. 42/27)

Zemîn üzre görüp ehl-i zamâni hurrem ü handân
Felekde Zühre de çeng aldı pür-şevk ü sürüd oldı (Kit. 45/6)

2.7. Def

Halk içinde tef olarak da bilinen, etrafında zil veya pul bulunan bir çembere daire biçiminde kesilen derinin gerilmesiyle yapılan çalgı aletine def denir. Divan şiirinde bazen âşığın çektiği acılara tempo tutması yönüyle âşığın gönlünü bazen de yuvarlaklığı yönüyle sevgilinin yüzünü temsil etmiştir (Pala, 2017, s. 109). Sadece bir beyitte tespit edilen def, bir müzik aleti oluşu yönüyle ele alınmıştır. Şair muhatabına, devrin ona bir def gibi tokat atmaması için dikkatli olması yönünde uyarıda bulunmuş, o kişiyi, böbürlenerek göğüs germemesi ve kendi çizgisini gözetmesi gerektiği yönünde uyarmıştır:

Germ olma germe gögsini sen gözle dâ'ireñ
Şağın zamâne sille urur saña def gibi (Müf. 6)

2.8. Tabl

Arapça bir kelime olan tabl, Türkçede davul anlamına gelmektedir. Davul, “tokmak ve ince bir çubukla vurularak çalınan, her iki yüzüne deri gerilmiş silindirik şeklindeki bir tahta kasnaktan ibarettir” (Özcan, 1994, s. 55). Dünyanın en eski çalgı aletlerinden biri olan davul hükümdarlık alâmetlerinden sayılır. Türkler için bu durum oldukça önem arz eden bir konudur. Nevbet zamanı hükümdarın bulunduğu yerde davul çalınması, Kutadgu Bilig’de geçen “gök gürlledi, nevbet davulunu vurdu”, vezir, kumandan ve hatunların mevkilerine göre davul sahibi olmaları, Selçuklu sultanı III. Alâeddin Keykubad’ın bir fetih sonrası Osman Gazi’ye bayrak ve tuğun yanında davul göndermesi (Bozkurt, 1994, s. 53-54) gibi örnekler davulun Türk kültüründe çok eskiden beri var olduğunu ve kültürlerinde önem arz eden bir unsur olduğunu göstermektedir.

Şehzâde Mehmed Paşa’nın doğumunun anlatıldığı aşağıdaki beyitte tabl, padişahlık alâmetlerinden olan kös ile birlikte anılarak o anın şaşaasını resmeden unsurlardan biri olmuştur. Padişahlık sembolü olan kös ve davulun sesi gökyüzüne muazzam bir gürlütü salmış, deniz ve karada yani her yerde insan kalabalığından yığınlar meydana gelmiştir:

Şaldı tabl u kūs-ı şâhî âsmâne gülgüle
Baħr u ber oldı ħalâ’ıkdan ħaşer-ender-ħaşer (Kıt. 44/19)

2.9. Sâz

Daha çok halk müziğinde kullanılan telli bir çalgı olan saz, musikide müzik aletlerinin bütününe ifade eden bir terimdir (Duygulu, 2009, s. 218). Şiirlerde genellikle âşığın gönlüyle teşbih oluşturacak şekilde kullanılan saz, Dürri’nin eserine çalgı aleti yönüyle söz konusu olmuştur. Şehzade İsa’nın doğumunun anlatıldığı bir tarihte saz, o anın coşkusunu ifade eden unsurlar arasında yerini almıştır. Gönül erbapları ara ara zevk ü sefa meclisi kurmuş, saz ve şenliklerle etrafi nağme dolu ezgilerle doldürmüşlardır:

Ķurdılar bezm-i şafâyi ehl-i diller cā-be-cā
Ķıldılar âfâķı sâz ü sūr ile pūr-zemzeme (Kıt. 46/7)

3. Süs Eşyaları

3.1. Altın (zer) ve Sîm

Altın sarı renkte, oldukça parlak ve kolayca işlenebilecek yapısı olan değerli bir madendir. Altının zamanla para olarak kullanılması onun servet ve itibarla özdeş duruma gelmesine zemin hazırlayan önemli bir faktördür (Sahillioğlu, 1989, s. 532). Bununla beraber birçok süs eşyası yapımında da kullanılmış, bu yönüyle de oldukça ilgi görmüştür. Altın şiirlerde genellikle değerli oluşu yönüyle ele alınmış, bir şeyin kıymetini ölçmede kıstas olarak kullanılmıştır.

Sîm de altın gibi değerli bir maden olması ve parlak beyaz rengi münasebetiyle şiirlere konu olmuştur. Divan şiirinde genellikle sevgilinin teni, göğsü, çenesi ve yüzü ile benzetme oluşturacak şekilde kullanılmıştır (Sefercioğlu, 2001, s. 95-96).

Aşağıdaki beyit, Sultan III. Ahmed'in emriyle inşa edilen "başlarda" gemisini anlatan bir tarihten alınmıştır. Gemi suya indirilmeden önce toplar eşliğinde mehterler çalınmış, sürüyle kurban kesilmiş ve gümüş ile altın dağıtılmıştır:

Ṭüplar güm güm ötüp çalındı mehter-hâneler
Ḥayli kurbânlar kesildi çok virildi sîm ü zer (Kıt. 34/21)

Aşağıdaki beyte bakıldığında ise sîm ile beden arasında bir ilişki kurulmuştur. Beyitte gümüş gibi parlak bedenli sevgili muhatap alınmıştır. Sevgili ışıldayan sinisini gül bahçesinde açıp gösterince gül gömleğini parçalamış, yaprak açmıştır:

Gülşende açup sine-i pür-tâbuñı ʿarz it
Tâ çâk ide pîrâhenin ey sîm-beden gül (G. 49/2)

3.2. Cevher (Gevher, Güher)

Güher, gevher, cevâhir, mücevher gibi isimlerle de bilinen cevher değerli bir taştır. "Cevher, renkleri, hazine, sandık ve kutularda bulunması dolayısıyla kullanılır ve genellikle ağız ve dudak için" bir benzetme unsuru olarak şiirlere konu olmuştur. Âşığın ağlayışı, gözleri, yağmur damlaları ve sevgilinin ter taneleri de genellikle cevhere teşbih edilmiştir (Pala, 2017, s. 90). Dürrî, aşağıdaki beyitte Sultan III. Ahmed'i kâinatın padişahı olarak görmüş, onun saf bir cevher gibi değerli bir kişi olduğunu dile getirmiştir:

Şâf cevher pâdşâh-ı baḥr u ber
Ya'ni Sulṭân Aḥmed-i ferḥunde-zât (Kıt. 94/1)

Aşağıdaki beyitte şair, Mehmed Paşa için saadet tacının süsü ve dünya sedefinin yegâne cevheri ifadelerini kullanarak onun cevher gibi kıymetli bir şahsiyet oluşuna vurgu yapmıştır:

Zînet-i efser-i iḳbâl Meḥemmed Pâşâ
Ki odur gevher-i yek-tâ şadef-i dünyâya (Kıt. 36/10)

3.3. Mercan, La'l, Yakut, Elmas

Divan şiirinde mercan bazen bazı eşyaları süsleyen eşya olarak ele alınmış bazen de sevgilinin gözleri, dudakları ve âşığın kanlı gözyaşları için benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. La'l ise genellikle sevgilinin dudaklarının kırmızılığı, âşığın kanlı gözyaşları ve şarabın rengi için kullanılmış bazen de şairin şiiri için benzetme unsuru olmuştur. Yakut kırmızı rengi ve parlaklığıyla sevgilinin dudağına teşbih edilmiş; elmas ise değerli oluşuyla şiirlere konu olmuştur. (Yiğit, 2013, s. 58-59; Şamlı, 2019, s. 183).

Sultan III. Ahmed'in yapılmasını emrettiği bir kayıktan bahseden aşağıdaki kıtada la'l ve mercan gemi için benzetme unsuru olmuştur. Yapılan kayık sanki süslü bir papağan gibidir. Kuyruk ve gagası (ön kısım) da la'l ve mercan gibidir:

Güyyâ tütî-i münakkaşdur
Düm ü minkāri la'l ile mercân (Kıt. 16/7)

Aşağıdaki beyit Zeynep Sultan (ö. 1774) ve Ümmü Gülsüm Sultan'ın (ö. 1732) doğumlarının anlatıldığı bir tarihten alınmıştır. Biri iffet kutusunun müthiş cevheri, diğeri ise Kâbil ocağının çok kıymetli elmasıdır:

Birisi gevher-i şâhâne-i dürc-i 'iffet
Biri elmâs-ı girân-mâye-i kân-ı Kâbil (Kıt. 66/6)

Aşağıdaki beyitte ise yakut damlası ile ikinci mısradaki “kanla dolmuş göz” arasında renk yönünden benzetme ilgisi kurulmuştur:

Dürrîyâ biz tamlâ-i yâkût-ı kân-ı hâşretüz
Tâ cigerden dîde-i pür-hûna çıkmış inmişüz (G. 29/5)

3.4. Dürr (Yektâ, Lü'lü)

Divan şiirine en çok konu olan kıymetli taşlardan biri de dürr yani incidir. Yektâ veya lü'lü' olarak da bilinen dürr, parlaklığı, şekli ve rengi yönüyle şiirlere konu olmuş; sevgilinin dişleri, sesi, sözleri, âşığın gözyaşları, şairin nazmı, sözü gibi pek çok yerde benzetme unsuru olarak kullanılmıştır (Şamlı, 2019, s. 183-184).

Fatıma Sultan'ın (ö. 1733) diş çıkarmasını anlatan bir tarihten alınan aşağıdaki beyitte, inci gibi olan diş, elmas ve gevherle değer yönünden kıyaslanmıştır. Fatma Sultan'ın lal taşından yapılmış mücevher kutusundan yani onun hokka gibi ağzından inci gibi dişleri aşikâr olunca elmas kendini değersiz görmüş, cevher ise mahcup olmuştur:

Nümâyân oldı çün ol dürr-i dendân dürc-i la'linden
İdüp elmâs kâdrin pest gevher şermsâr oldı (Kıt. 38/18)

3.5. Kuhl, Tütîyâ

Türkçede sürme anlamına gelen kuhl, kirpik diplerine sürülen siyah toz halinde olan bir süs malzemesidir. Şiirlerde sürme, çoğu zaman sevgilinin ayağının, mahallesinin ve eşığının toprağı ile teşbih oluşturmaktadır. En güzel ve en kaliteli sürmenin oradan çıkarılması münasebetiyle Safevîlerin başkenti olan İsfahan da genellikle sürme ile anılmıştır (Zöhre, 2016, s. 222). Beyitte hükümleri sağlam olan kişinin sora sora İsfahan'a kadar vardığı fakat yine de sevgilinin kapısındaki toprağın sürmesi gibisini bulamadığı ifade edilerek sadece sevgilinin eşığindeki toprağın/kuhlun âşık için önemli olduğu vurgulanmıştır. Beyitteki “hakîm” ibaresinin bir diğer anlamı da “doktor, hekim” demektir. Kelime bu yönüyle düşünülürse “kuhl”un göze sürülen ilaç anlamı da ortaya çıkmaktadır:

Mânend-i kuhl-ı hâk-i derin bulmadı hâkim
Tâ vardı cüst ü cü iderek İşfahâna dek (G. 40/2)

3.6. Ayna, Âyîne, Mir'ât

Divan şiirinde aynanın kullanım alanlarının en başında bir süs eşyası oluşu gelir. Güzeller aynanın karşısına geçerek süslenir, ona baktıkça güzel olduklarını fark ederler. Ayna parlak, aydınlık ve lekesiz olduğunda daha iyi gösterir. Sevgili de tüm bu özelliklere sahiptir (Pala, 2017, s. 47). Âşığın kalbiyle de teşbih oluşturan ayna, onun gönül dünyasıyla hesaplaşmasını sağlayan bir unsur olarak kullanılmıştır (Zöhre, 2016, s. 220). Divanda genellikle gönül, yüz ve ayna arasında ilişki kurulmuş, en çok da gönlün duruluğu ve huyun pak oluşuna vurgu yapılmıştır. Şair aşağıdaki beyitte muhatabına gönlünün kin ve fesatlıktan arınmış olduğunu, tabiatının ise bir ayna gibi parlak olduğunu ifade etmiştir:

Ğıll u gışdan dilüñ mu'arrâdur
Tab'un âyîne-i mücellâdur (M. 7/8)

Aşağıdaki beyitte Sultan Eyyüb hazretlerinin türbesini ziyaret etmenin, gönül aynasını gam ve keder tozundan/kirinden arındıracağı ifade edilmiştir:

İder âyîne-i kalbi gubâr-ı guşşadan 'ârî
Tavâf-ı merkâd-i Sultân Ebâ Eyyüb-ı Enşârî (K. 10/1)

İnşa edilen bir sarayla ilgili yazılan bir tarihten alınan aşağıdaki beyitte, sarayın görkemi anlatılmaktadır. Sarayın her bir camı cihanı gösteren ayna gibidir. İkinci mısradaki İskender'in de zikredilmesi Aristo'nun İskender için yaptırdığı aynayı akıllara getirir. Âyîne-i cihân-nümâ veya âyîne-i İskenderî, İskender'in hocası ünlü filozof Aristoteles tarafından İskenderiye'de icat edilerek, deniz kenarında bir kuleye yerleştirilmiş ve düşman donanmalarını gösterdiği rivayet edilen aynadır (Şentürk, 2006, s. 478).

Şübhesüz her câmı bir âyinedür 'âlem-nümâ
Bağsun İskender gibi seyr itmeyenler rüy-ı kâm (Kıt. 27/15)

4. Güzel Kokular

4.1. Bûy

Farsça kökenli bir kelime olan bû(y) koku anlamına gelmektedir. Şiirlerde "koku" anlamının yanında bazen saç için "güzel koku" anlamında da kullanılmıştır. Dudağında şarabın verdiği neşe, saçında ise sümbül kokusu olan gül gibi güzel sevgilinin, önüne gelen her dikenle yani rakiple dost olması şaire göre uygun değildir:

La'linde neş'e-i mül zülfinde bûy-ı sünbül
Lâyık mı böyle bir gül her hâra hem-dem olsun (G. 54/3)

4.2. Anber

Hint denizlerinde yaşayan ada balığından elde edilen yumuşak, yapışkan ve siyah renkte güzel kokulu maddeye anber denir. Bu madde balığın ürettiği ur olup balık tarafından denize atılır. Anber rengi ve kokusu münasebetiyle şiirlere konu olmuştur. Sevgilinin saç renk ve kokusu yönüyle anberle anılmış, onun ayva tüyleri ve benleri ise sürekli anberle ilişkilendirilmiştir (Pala, 2017, s. 23). Beyitte, sevgilinin saçlarının dalgalanmasıyla arı yüzde beliren anber saçan ayva tüylerini gören feleklerin bu kutlu rüzgâr için birbirlerinin dönüşünü hızlandırdıkları ifade edilmektedir:

Žuhür idince ħaĥĥ-ı 'anber-efşân vech-i pâkinde
Mübârek-bâd için itdi felekler birbirin ta'cîl (K. 1/4)

4.3. Misk (Müşg, Müşk), Nâfe

Nâfe olarak da bilinen misk, Hıta⁵ ülkesinde yaşayan bir çeşit ceylanın (erkek ceylan) göbeğinden çıkarılan veya kendiliğinden düşen siyah renkte bir urdur. Klasik edebiyatta şiirlere en çok konu olan kokulardan biri misktir. Sevgilinin kokusu, siyah saçları, ayva tüyleri, kaşı, beni; mürekkebe, gece vb. miske benzetilen unsurlardandır (Pala, 2017, s. 324). Aşağıdaki beyitte, nihayetinde ümitlerinin neticesiz kalacağını anlayan şair, sevgilinin misk kokan saçlarından ümidi kesmek gerektiğini dile getirmiştir. Bu ümitsizlik bilindiği üzere âşığı sevgiliye bağlayan kavuşma arzusunun hayıflanma halidir:

Netice bâ'îş-i tûl-i emeldür ey Dürri
Ümîdi kes o bütûn zûlf-i müşg-bûsından (G. 58/5)

5. Günlük Hayatta Kullanılan Eşyalar

5.1. Çerâğ, Şem' (sirâc), Fânus

Çerâğ, şem', sirâc ve fânus aydınlatmada kullanılan eşyalardır. Çerâğ, içinde fitille yağ yakılan, evlerin duvarlarında yapılan özel bölmelerde konan veya duvarlara asılan bir aydınlatma aracıdır. Divan şiirine çoğunlukla ışığı ve aydınlatması münasebetiyle konu olmuştur. Mum anlamına gelen şem' ise saçtığı ışık münasebetiyle şiirlere konu olmuş, en çok da pervane⁶ ile birlikte kullanılmıştır. İçine mum koyulan süslü fenere de fânus denilir (Şamlı, 2019, s. 187-188; Kocabaş, 2019, s. 182).

Çerâğ, aşağıdaki beyitte aydınlatma özelliğiyle ele alınmıştır. Beyitte, Sultan III. Ahmed dünya meclisinin kandili ve ma'nâ âleminin zirvesindeki güneş olarak tasavvur edilmiştir:

Çerâğ-ı bezm-i dünyâ âftâb-ı evc-i ma'nâdur
Temâşâ itmemişdür çeşm-i devrân böyle şâhenşâh (Kıt. 78/3)

⁵ Doğu Türkistan.

⁶ Işığın etrafında uçan küçük kelebek.

Sevgilinin ışık ve nur saçan mum gibi parlak yüzüne tutulan âşık, kendini pervane denilen, geceleri ışığın etrafında dönen kelebeğe benzetmiştir. Klasik şiirde mum sevgiliyi; pervane ise âşığı temsil eder:

Cemâlün şem'ine pervâne oldum
Görince pertev-i nūr u ziyāsın (G. 56/9)

Sultan III. Ahmed'in fanusuna düşürülen bir tarihten alınan aşağıdaki beyitte, fanusun ışığının güzelliği övülmüştür. Dürrî'ye göre bu fanus öyle saçılacak bir şeydir ki saçtığı nur, parlak ayı(n saçtığı ışığı) bile ortadan kaldırır:

Bu ne fânüs-ı bü'l-'acebdür kim
Maḥv ider nūrı mäh-ı tábânı (Kıt. 60/3)

5.2. Perde, Hicâb

Divan şiirinde en çok işlenen konulardan biri de perdedir. Sevgilinin yüzünün gizlenmesi, saçının yüzünü örtmesi gibi mazmunlarla kullanılmasının yanı sıra tasavvufi yönüyle de ele alınmıştır. Tasavvufta hicâb, Allah'ın tecellisine engel olan şeyler anlamına gelir. Bu engel maddî âlem ile manevî âlem arasında oluşan bir perde olarak tasavvur edilmiştir. Dervişin bu perdeyi kaldırması hak olana vâsil olması anlamına gelir (Pala, 2017, s. 206). Perde, aşağıdaki beyitte tasavvufi yönüyle ele alınmıştır. Hakikat sırrının perdesi dünya işlerinin meşguliyeti yüzündendir. Eğer bu gaflet uykusu olmasaydı gönül gözü açık olur, hakikatin sırrına vakıf olunurdu:

Perde-i sırr-ı ḥaḳîḳat iştigâl-i dehrdür
Çeşm-i cân bîdâr olurdu ḥvâb-ı ğaflet olmasa (G. 61/2)

Aşağıdaki beyitte sevgilinin yüzüyle perde arasında ilişki kurulmuştur. Sevgilinin yüzündeki ayva tüylerinin bulutu her ne kadar yüzüne perde çektiyse de güzel yüzünün güneş gibi parlaklığının verdiği ısıya engel olamamıştır:

Perde oldı gerçi ebr-i ḥaṭ velî
Mîhr-i ḥüsün gitmedi germiyyeti (Kıt. 61/7)

5.3. Şişe

İçine her türlü sıvı konan, genellikle camdan yapılan, çeşitli şekil ve boyutta, boyu enine göre daha uzun, ağız kısmı da gövdesinden daha dar olan kaba şişe denir (Kocabaş, 2019, s. 189). Şişe, divan şiirinde genellikle gönül ile birlikte kullanılmış; gönlün cam gibi kırılğan olduğunu ifade etmek için şiirlere konu olmuştur. Aşağıdaki beyitte gönlün billur şişesinin keder taşından dolayı kırılğan olduğu; gönüldeki şarabın ise ciğer kanına dönüştüğü yani gönülde büyük bir üzüntü olduğu vurgulanmıştır:

Münkesirdür seng-i ğamdan şişe-i minâ-yı dil
Şimdilik ḥün-ı cigerdür sâḳiyâ şahbâ-yı dil (G. 50/1)

5.4. Câm

Câm, sırça, kadeh, sâgar, ayak, piyâle, peymâne gibi pek çok eş anlamı olan câm, şiirlerde en çok kullanılan unsurlardandır. Câm şiirlerde sevgilinin dudağı, ağzı, öpücüğü ve acı sözlerine; kırmızılığı ve çekiciliği yönünden de gonca veya güle teşbih edilir. Kadehi bulan kişi (şarabın mucidi) Cem olduğu için şiirlerde bazen “câm-ı Cem” şeklinde bazen de aynı beyitte fakat tamlamasız bir şekilde birlikte kullanıldığı görülür (Pala, 2017, s. 82). Aşağıdaki beytin ilk mısraında sâkînin mecliste şarabı dolaştırması işlenmiş; ikinci mısrada da şarap Cem ile ilişkilendirilmiştir. Şair sâkîden, şaraba susamış fakirleri adalet ve bağışın bu şekilde olduğunu gerekçe göstererek onları Cem gibi şah hâline getirmesini istemiştir:

Devr eyle bezmi câm ile sâkî revîş budur
Şâh it gedâyı Cem gibi dâd u dihiş budur (G. 15/1)

5.5. Kafes

Hayvanlar için çeşitli malzemelerden yapılan taşınabilir veya sabit bölmelere kafes denir. Divanda sadece dört beyitte kafes ifadesine rastlanmıştır. Bir sarayın inşasından bahseden aşağıdaki beyitte saray, serviyi andıran uzun boylu sevgilinin düzgün boyu gibi düz/aslı ve sanatçının elinden çıkmış bir bülbül kafesine benzetilmiştir:

Olmış âvîhte-i kâdd-i nihâli servûn
Bir muşanna' kâfes-i bülbüle beñzer güyâ (Kıt. 57/6)

5.6. Zencîr, Kemend

Divan şiirinde zencîr (T. zincir), uzun olması yönüyle âşığın çektiği gamla; şekil ve örgü yönüyle de sevgilinin saçıyla teşbih oluşturur. Sevgilinin saçıyla ilişkilendirilen zencîr yeri geldi mi âşığı bağlayıp sarar, zindana atar veya asarak idam eder (Pala, 2017, s. 493-494). Ucu ilmikli ip anlamına gelen kemend yine sevgilinin saç kıvrımı için kullanılan bir tabirdir. Divanda on bir yerde zencîr ibaresi geçmektedir. Bunların beş tanesi sevgilinin saçıyla teşbih edilmiş, altı tanesi de “Sultân Ahmed Hânuñ Nev-İcâdları Olan Zencîrli Altun Müseddesidür” başlıklı bir müseddeste geçmektedir. İki yerde tespit edilen kemend ise sevgilinin saçıyla teşbih oluşturacak şekilde kullanılmıştır.

Sevgilinin saç telinin zincire benzetildiği aşağıdaki beyitte şair, binlerce kahramanın bu saç telinden oluşan zincirle bağlanmışken kendi güçsüz ruhunun bundan kurtulmasına imkân vermediğini ifade etmiştir:

Nice cân-ı za'îfüm târ-ı zülfünden hâlâş olsun
Hezârân kâhramânlar bend iken zencîr-i müyuñla (G. 70/4)

5.7. Meş'ale

Işık vermesi için içinde çıra vb. yakılan demirden yapılmış kaba meş'ale; elde tutulan versiyonuna ise el meş'alesi denir. Divan şiirinde aydınlatma aracı olarak kullanılan meş'ale

genellikle sevgilinin yüzüne ve âşığın âhına teşbih edilir (Zöhre, 2016, s. 231). Divanda bu ibare “meş’al-fürüz” şeklinde kullanılmış ve sadece bir beyitte geçmektedir. Aşağıdaki beytin ilk mısraında sevgilinin parlak yüzüyle meşale arasında teşbih oluşturulmuştur. İkinci mısrada da pervanelerin (âşıklar) geceyi süsleyen mum için yani sevgilinin mum gibi parlayan yüzü için kanatlarını yaktıkları ifade edilmiştir:

Gören her şu’leyi meş’al-fürüz oldu şanur ‘asker
Meger pervâneler per yakmış ol şem’-i şeb-ârâya (G. 66/2)

5.8. Cârû(b)

Süpürge anlamına gelen cârû(b), gazellerde genellikle sevgilinin saçının çok oluşuna veya yeri süpürecek kadar uzun oluşuna; kasidelerde ise genellikle övülen kişiyi -diğer önemli kişilerin onun eşiğinde süpürgeci olduğu ima edilerek- yüceltmek için kullanılmıştır (Kocabaş, 2019, s. 208). Sadece bir beyitte geçen cârû(b) Sultan III. Ahmed’i yüceltmek için kullanılmıştır. Aşağıdaki beyitte, Sultan III. Ahmed’in talih mutfağının çanakçısı Çin hükümdarı; makamının eşiğindeki süpürgeci ise Turan hükümdarı Efrasiyab olduğu ifade edilmiştir:

Kâse-rûyı maţbağ-ı iqbâlinüñ fağfûr-ı Çin
Âstân-ı câhınüñ cârû-keşi Efrâsiyâb (Kit. 84/3)

5.9. Kâse

Günümüzde hâlâ yaygın olarak kullanılan eşyalardan biri olan kâse, içine sıvı veya katı maddeler konan derin kaba verilen isimdir. Kâse şiirlerde bazen kadeh anlamında da kullanılmıştır (Onay, 2009, s. 277). Aşağıdaki şiirde şair, devamlı şikâyet edilen feleğin elindeki kâseden/kadehten zehir içtiğini ve yine yüreğinin kederle dolduğunu söyleyerek vefasız sevgiliden içinde bulunduğu bu hâli artık görmesini istemiştir:

Meded ey bî-vefâ yârüm göre bu ğamla n'oldum ben
Felekden kâse-i zehr içdüm yine derd ile taldum ben ... (Ş. 6/1)

5.10. Miftah

Arapça bir kelime olan miftah kilidi açan anahtar demektir. Divanda sadece iki yerde bu ibareye rastlanmıştır. Aşağıdaki müseddeste şair kendisine ilim kapısının anahtarının ihsan edildiğini söylemiştir. Metinde geçen miftah mecazî anlamda olup bir şeye vakıf olmak, o şeye ulaşmak manasında kullanılmıştır:

...Baña miftâh-ı der-i ma’rifet ihsân itmiş
Hamdüli’llâh ki senüñ medhûne şâyân itmiş... (Müs. 4/6)

Aşağıdaki mısra-ı âzâdede miftah, Azak Kalesi’nin alınışını belirtmek için “Azak Kalesi’nin anahtarı” ifadesiyle şiire konu olmuştur:

Açdı ʃab´-ı pādşāhī geldi miftāh-ı Azak
Sene 1124 (M.a. 10)

5.11. Tınâb

Tınâb, çadırı kurmak için kullanılan, çadırı kazığa tutturana ip demektir (Tulum, 2013, s. 381). Eserde sadece iki beyitte bu ibareye rastlanmıştır. Dürri, Sultan III. Ahmed'in otağına düşürdüğü bir tarihinde, otağın altın gibi parlak kumaşlarını ve iplerini gören kişilerin, o otağı güneşin her yeri aydınlatan ışık telleri sanacağını söyleyerek çadırın görkemini gözler önüne sermiştir:

Gören o şukka-i zerrin ile tınâbların
Şu‘â´-ı pertev-i hürşid zan ider anı (K. 16/7)

6. Giyim Eşyaları

6.1. Pîrehen (Gömlek)

Vücudun üst kısmına giyilen, kadın ve erkek için farklı uzunluklarda olan bir giyecek olan pîrehenin Türkçe karşılığı gömlektir. Gömlek, divan şiirinde genellikle sevgili, âşık, Yusuf ve çiçek ile birlikte, çeşitli sanatlar kullanılarak şiirlere konu olmuştur. (Aybet, 1989, s. 183; Zöhre, 2016, s. 206). Dürri'nin eserinde toplamda iki beyitte pîrehen ibaresi geçmektedir. Âşıkları cevherci olarak nitelendiren şair, cevheri menbanda beslediklerini söyleyerek, cevher ile sevgili arasında teşbih oluşturmuştur. Yüreğini cevher ocağı olarak gören şair, sevgiliyi can gömleğinin içinde beslediğini söyleyerek sevgilinin daima gönlünde yaşadığını ifade etmiştir:

Yâri derûn-ı pîrehen-i cânda beslerüz
Biz cevherilerüz güheri kânda beslerüz (G. 34/1)

6.2. Dâmen

Türkçede etek anlamına gelen dâmen, divan şiirinde genellikle sevgili veya padişah için kullanılmış bir tabirdir. Saygı, sevgi, lütuf veya bağlılığı ifade etmek için sevgilinin/padişahın "eteğine yüz sürmek" veya "eteğini öpmek" şiirlerde en çok kullanılan ifadelerdendir. Aşağıdaki beyitte, sevgilinin eteğini elden bırakmamak gerektiği ifadesiyle dâmen, âşığa iyilik ihsan eden bir unsur olarak şiire konu olmuştur:

Dâmen-i luḫfını elden ḫoma Dürri o şehûn
Belki bir gün diye bir ´abd-i şenâ-kârum var (G. 20/6)

6.3. Libâs, Câme

Farsçada câme, Arapçada libâs şeklinde geçen kelime Türkçede sırtta giyilen giyecek/elbise anlamına gelmektedir (Koçu, 1967, s. 49). Divanda dört yerde câme bir yerde de libâs ibaresi geçmektedir. Sultan III. Ahmed'in Karaağaç Bahçesi'ni ziyaretinin anlatıldığı bir kasidede câme kişileştirme yoluyla şiire konu olmuştur. Sultan Ahmed'in oraya gidişi

sırasında eskimiş çimen gelinleri (bahçenin gül ve ağaçları) tazelenmiş; bitki fidanları ise taze yeşil câmeler giymiştir (yenilenip canlanmıştır):

Bezenüp tazelenuþ köhne 'arūsān-ı çemen
Giydiler cümle yeşil câmeler eþfâl-i nebât (K. 8/8)

Aşağıdaki beyitte geçen libâs ibaresinde de mecazî bir kullanım görülmektedir. Libâs, eşi benzeri olmayan yaratıcının/Allah'ın ihsan ettiği, arı vücuda giyilen sıhhat elbisesi olarak şiire söz konusu edilmiştir:

Bi-ħamdi'llāh 'ināyet eyleyüp Ğallāk-ı bî-hem-tā
Vücūd-ı pāküñe şihħat libâsın kıldı çün 'aṭā... (Müs. 8/6)

6.4. Hırka

Arapça bir kelime olan hırka, yırtık ve yamalı anlamına gelen bir kelimedir. Hırka, daha çok tarikat üyelerinin giydiği kollu veya kolsuz modelleri olan yakasız bir üst giysidir (Öztoprak, 2010, s. 131). Divanda sadece bir yerde hırka (Hz. Muhammed'in Hırka-i Şerif'i) ibaresine rastlanmıştır:

Bu teveccüh ile ħulüş üzre kırup süz u güdāz
Ğırķa-i pāk-i Resūlu'llāha eylerdi nażar (Kıt. 136/36)

6.5. Hil'at

Hil'at, hükümdarlar ve halifeler tarafından iltifat etmek veya şereflendirmek maksadıyla devlet adamlarına ve bazı önemli kişilere giydirilen değerli elbise/şeref elbisesi demektir. Ustaca yapılmış işlemlerle, özellikle şerit halinde işlenmiş kenar yazılarıyla donatılmış olan ve padişahların alâmetlerini taşıyan kaftanlar padişah tarafından iltifat etmek maksadıyla bir kişiye hediye edildiği zaman hil'at adını alırdı (Şeker, 1998, s. 22). Dürrî, Silahdar Ali Ağa'dan (ö. 1716) bahsettiği bir tarihinde ona hediye edilen hil'atten dem vurmuş; enine boyuna dokunmuş bu süslü hil'atin ona çok yakıştığını dile getirmiştir:

Yakışdı kıddine ol tār u pūd-ı ħil'at-i zībā
Ruĥ-ı rengin-i ħübāna mişāl-i zülf-i ħam-der-ħam (Kıt. 12/11)

6.6. Külâh

Tek parça bir keçeden dikiş atılmadan imal edilen külâh, eskiden, başta erkeler ve askerler olmak üzere hemen her kesimden insanlar tarafından kullanılmış olan başlığa verilen isimdir (Koçu, 1967, s. 162). Aşağıdaki beyitte, Hüma kuşunun kanadının gölgesi devlet külâhı olarak nitelendirilmiştir. Şaire göre devlet külâhı yani hükümdarlık makamını temsil eden külâh, talih kuşudur. Fakat bu talih külâhı İlâhî bir yardımla başa konmaktadır:

Egerçi sāye-i bāl-i hümā devlet külâhıdır
Veli sa'y ile kıonmaz başa tevfiķ-i İlâhîdür (Müs. 11/2)

6.7. Atlas

“Diğer adı saten olan atlas, ipeğin parlaklığını en belirgin biçimde gösteren kumaş cinsidir”. Oldukça parlak ve sert bir ipekli kumaş olan atlas, pahalı oluşundan dolayı genellikle sarayda yaşayanlar ve zenginler tarafından tercih edilmiş bir kumaştır. Yapımında dayanıklılık gerektiren veya parlaklığın göze hitap ettiği bayrak, sancak, yastık, kürk astarı, kaftan, yorgan yüzü vs. gibi eşyaların yapımında tercih edilen bir kumaştır (Sargon, 1991, s. 80-81). Divanda sadece üç yerde geçen atlas, aşağıdaki beyitte parlaklığı ve şıklığıyla ele alınmıştır. Beyitte Allah'ın, gayb âleminin tezgahından muhatap alınan kişiye nakış ve süslerle bezenmiş ve altın ipe işlenmiş benekli bir atlas gönderdiği ifade edilmiştir:

Yâ benekli atlas-ı zer-târdur pür-nakş u zib
Destgâh-ı gaybdan gönderdi anı Kird-gâr (K. 7/27)

6.8. Nikâb

Özellikle siyah ve beyaz yarı şeffaf örtülerden imal edilen yüz örtüsüne nikâb denir (Koçu, 1967, s. 181). Divan şiirinde fizikî olarak yüzü örttükleri için sevgilinin saçları ve nikâb arasında benzerlik kurulmuştur. Şairler şiirlerinde saç ve nikâb unsurlarını çoğunlukla birlikte zikretmişlerdir. Aşağıdaki beytin ilk mısraında şair, sevgilinin yüzünü saçlarıyla örtmesi karşısında şaşkın olduğunu ifade etmiştir. İkinci mısrada da bunu sehâb ve perde kelimeleriyle bağdaştırarak anlamı kuvvetlendirmiştir:

‘Aceb ne var yüzüne zülfünü niķâb idecek
Sehâbı perde-i ruhsâr-ı âftâb idecek (G. 41/1)

6.9. Destâr

Farsça bir kelime olan destârın Türkçe karşılığı sarıktır. Eski toplum yapısında meslek, memuriyet, mevki ve makam vs. gibi farklı alanlara göre destarın farklı sarılma şekilleri vardır. Destâr bu yönüyle, kişinin toplum içindeki konumunu göstermesi bakımından önemli bir unsur olmuştur (Koçu, 1967, s. 87, 202; Zöhre, 2016, s. 193). Aşağıdaki beyit Şehzade Mehmed'in doğumunun anlatıldığı bir tarihten alınmıştır. Gayb âleminin bahçivanının eliyle yaptığı taze bir gül yaprağı talih sarığının süsü (Şehzade Mehmed) olmuştur:

Müjdeler kim dest-sâz-ı bağbân-ı gaybdan
Zîver-i destâr-ı iķbâl oldu bir gül-berg-i ter (Kıt. 44/2)

7. Yapı Unsurları

7.1. Hâne, Beyt

Farsça bir kelime olan hâne, Türkçede “ev, mesken” anlamına gelir. Beyitlerde hâne-i hâtır, hâne-zâd-ı ismet, hâne-i bî-bâm, hâne-i kavs gibi tamlamalarla da anıldığı görülmektedir. Arapça bir kelime olan “beyt” de yine hâne gibi ev, mesken anlamlarını

karşılayan bir kelimedir. Beyitlerde beyt-i ma'mûr, beyt-i a'zâm, beyt-i 'âlî, beyt-i Rabbânî, beyt-i hâs-ı Rabbânî, beyt-i vâlâ, beyt-i devlet gibi tamlamalarla kullanıldığı görülmektedir.

Sultan III. Ahmed'in Hasekî (ö. 1715?) sultanının yaptırdığı sebîl ve mektebe düşürdüğü bir tarihinde Dürrî, sultanın yaptırdığı bu inşalar için cennette kendine bir mesken edindiğini söyleyerek ona hayır duada bulunmuştur:

Dâr-ı dünyâda vücûh-ı hayra şarf-i mâl idüp
Cennet içre kendüye bir hâne bünyâd eyledi (Kıt. 70/4)

Yine Valide Sultan'ın türbesinin inşasının anlatıldığı bir tarihten alınan aşağıdaki beyitte şair, türbedeki çeşmelerden akan suyun Zemzem suyu gibi saf ve lezzetli; câmilerinin ise yüce ev yani Kâbe gibi nurlu olduğunu söylemiştir:

Mâ'-i zemzem gibi hep çeşmeleri şâf u lezîz
Beyt-i a'zâm gibi câmi'leri hep nürânî (Kıt. 110/5)

7.2. Darü's-şifâ

Dârü's-şifâ, şifâ bulunan yer, hastane anlamlarına gelen eski bir tabirdir. Divan şiirinde genellikle sevgili için kullanılan bu tabir sevgilinin âşığa şifa verici yönüyle şiirlere konu olmuştur. Aşağıdaki şiirde şair, herkesin müptelası olduğu sevgiliyi dünyanın gönül doktoru olarak görmüş; ona kavuşma makamının gönül ehli için dârü's-şifâ olduğunu söylemiştir:

Ey maķâm-ı vuşlatı ehl-i dile dârü's-şifâ
V'ey tabîb-i cân-ı 'âlem mübtelâ 'âlem saña... (Muh. 1/5)

7.3. Saray, Kasır

Genellikle dört eyvanlı bir avlu etrafında şekillenmiş bir yapı olan saray, padişahın ailesiyle birlikte yaşadığı özel alan olup aynı zamanda devlet işlerinin de yürütüldüğü ana merkez konumunda bir yapıdır (Ertuğ, 2009, s. 117). Saraydan daha küçük yapılara da kasır denilir. Köşk olarak da isimlendirilen kasırlar, mevsim geçirmek veya gezinti amacıyla gidilip orada birkaç gün zaman geçirilen, hükümdara ait küçük saraylar halinde inşa edilen yapılardır (Kocabaş, 2019, s. 136). Dürrî'nin eserinde özellikle tarihlerinde saray ve kasır ibareleri oldukça fazladır. Aşağıdaki beyit Sultan III. Ahmed'in Hümayun sarayına yerleşmesini anlatan bir tarihten alınmıştır. Şaire göre, Sultan III. Ahmed'in saraya adım atmasıyla o eskimiş ve yıpranmış yer canlanıp hayat bulmuştur:

Hayât-ı câvidân buldı kudûmından sarây-ı nev
Hemân ol kâleb-i fersüdeye rûh-ı revân oldı (Kıt. 17/3)

Padişahın sarayının yakınında yapılan bir kasırdan bahseden şair, bu kasır için, şimdiki kadar hiçbir mühendisin ruha canlılık veren böyle güzel bir kasır yapmadığı ifadelerini kullanmıştır:

Sarây-ı 'âlem içre yapmadı el-ḥaḳ mühendisler
Bu güne bir müferriḥ ḳaşr-ı ra'nâ ṫarḥ-ı rūḥ-efzâ (K. 3/16)

7.4. Câmi, Mescid, Mihrâb

Kelime anlamı toplayan, bir araya getiren, birleştiren manalarına gelen câmi, dinî yönüyle ele alındığında toplu ibadet edilen mekân olarak tanımlanır. Kur'ân'da câmi, secde edilen yer anlamına gelen "mescid" kavramı ile ifade edilmiştir (Karagöz & Karaman 2010, s. 81-82). Mihrâb ise imamların namaz kıldırıldığı câmi ve mescidlerin kible yönünde bulunan duvarlarındaki -kemer biçiminde olan- oyuğa verilen isimdir. Divan şiirinde genellikle sevgilinin ḳaşları ve mihrâb arasında teşbih ilişkisi kurulmuştur (Yiğit, 2013, s. 50).

Aşağıdaki beyit İstanbul Unkapanı'nda bulunan Câmi-i Şerif'in tamirinin anlatıldığı tarihten alınmıştır. Beyitte câminin harap halde olduğu ifade edilmiş; çalışanların bu duruma karşı hayıflandıkları ifade edilmiştir:

Civârında olan erbâb-ı ṫâ'at âh iderlerdi
Ki âyâ var mıdur bu câmi'ün ta'mirine imkân (Kıt. 15/4)

Beyitlerde fizikî bir yapı olarak birçok câmi kullanımına rastlanmıştır. Bununla beraber "câmi-i hüsn" gibi mecazî kullanımlar da dikkat çekicidir. Aşağıdaki beyitte yüz güzelliği, güzellik câmisi olarak tasavvur edilmiştir. Sevgilinin gümüş gibi parlak gerdanı o kadar ışıltılıdır ki nurdan bir kandil gibi ışıkmaktadır. Gerdandan yüze yansıyan bu ışığın yüzdeki hatları görünür kılmaması şairi şaşırtmamıştır:

'Aceb mi câmi'-i hüsninde olsa dūd-ı ḫaṫ peydâ
Uyanmış gerd[en]-i sîmîni olmuş nürdan ḳandil (K. 1/6)

Aşağıdaki beyitte de Sadrazam Ali Paşa'nın divan yolunda inşa ettirdiği câmi ve tekmeden bahsedilmiştir:

Hem edâ-yı şalât için mescid
Hem sülûk ehline 'ibâdetgâh (Kıt. 85/4)

Mihrâb aşağıdaki beyitte namaz kılınan yer yönüyle ele alınmıştır:

Ḳıyâm-ı sâyebân-ı devlet-i 'âlem-penâhuñ'çün
Cibâh-ı ehl-i ṫâ'at vaḳf-ı mihrâb-ı sücüd oldı (Kıt. 45/10)

7.5. Zindân/Çâh

Zindân, tutuklu ve hükümlülerin cezaî işlem gereği içine konulduğu kapalı mekân (günümüzdeki cezaevi) anlamına gelir. Klasik şiirde zindân genellikle sevgilinin çene çukuru (çâh) ve Hz. Yusuf kıssasıyla teşbih ve telmih gibi sanatlar oluşturacak şekilde kullanılmıştır (Zöhre, 2016, s. 179).

Çaresiz gönül sevgilinin elmayı andıran çenesine vâsıl olmak için onun saçlarının teline sarılmış; o çene çukurunun zindânına düşmüştür:

Sīb-i zekān için resen-i zülfe şarılmış
Bī-çāre dil üftāde-i zindān-ı çeh olmuş (G. 36/3)

Aşağıdaki beyitte şair Hz. Yusuf'un kuyuya atılması hadisesine telmihte bulunmuştur. Şair, Yusuf gibi kendisinin de zindāna yani o çukura inip çıktığını ifade etmiştir:

Cevr-i ferzendān-ı Ya'kūb-ı zemān-ı galleden
Yūsuf-āsā çāh ile zindāna inmiş çıkmışuz (G. 30/4)

7.6. Sedd

Su baskınlarına veya bir şeye engel teşkil etmesi için yüksekçe örülen kalın duvara sedd denir. Sedd ibaresi beyitlerde genellikle "Sedd-i İskender" denilen, İskender'in Yecüc ve Mecüc için yaptırdığı duvarı ifade etmede kullanılmıştır:

Dağı bender 'askeri şu cānibin kaç' eyleyüp
Turdılar tabura karşı Sedd-i İskender kadar (Kıt. 136/63)

Re'yi İskendere āyine-i rüy-ı devlet
Hükmi cem'iyet-i Ye'cüc-i ğama sedd-i sedid (K. 9/24)

7.7. Hayme/Çadır

Çadır Türk kültüründe köklü bir geçmişe sahiptir. Özellikle göçebe Türkler döneminde çadır gündelik hayatın önemli bir unsuru olmuştur. Kullanım amaçlarının en başında barınma gelmekle birlikte, hükümdar otağı⁷, askerlerin konaklama yeri, hastane, karargâh ve çeşitli amaçlarla düzenlenen eğlenceler için de kullanılmıştır (Kocabaş, 2019, s. 129).

Beyitte ay yüzlü güzelin çölün ortasına çadır kurduğu, yıldızların da onu izlemek için yeryüzüne indiği ifade edilmiştir:

Bu şeb bir mäh-peyker hayme kurdı şahın-ı şahrâya
Degüldür yir yir âteş indi encümler temâşâya (G. 66/1)

7.8. Çeşme, Sebîl

Farsça çeşm (göz) kelimesinden türetilen çeşme, içinden su akan küçük yapılara verilen isimdir (Zöhre, 2016, s. 170). Dürrî, Ali Paşa çeşmesi, Yüz Lüleli çeşme, Hümâyun Sarayı çeşmesi, Edirne'deki bir çeşme, Sultan III. Ahmed'in çeşmesi gibi eserinde birçok çeşmeye tarih düşürdüğü için divanda oldukça fazla çeşme ibaresine rastlamak mümkündür. Aşağıdaki beyit kethüda İsmail Paşa'nın (ö. ?) inşa ettirdiği çeşmeye düşürülen bir tarihten alınmıştır: Cennet çeşmesini andıran bu çeşmeden akan suyun ziyası, bulunduğu yeri aydınlatacak kadar güzeldir:

⁷ bkz. Otağ.

Bu maħalli eyledi rüşen bu âbuñ pertevi
Çeşme-i ħurşiddür güyâ ki 'ayn-ı maķsemi (Kıt. 24/6)

Divanda çeşmeyle bağlantılı olan bir başka unsur da “sebîl”dir. Sebîl, hayır işlemek amacıyla halka ücretsiz su sağlamak için inşa edilen bir yapıdır. Dürrî, “Vezîr-i A'zam Mehemmed Pâşanuñ 'Osmancıķda Binâ Eyledüđi Çeşmeye Târiħdür, Ħaşekî Sultānuñ Bâ-Fermān-ı Hümâyün TarĦ u İnşād Eyledüđi Sebîl ü Mektebe Târiħdür, Târiħ-i Çeşme-i Tersâne, Vâlide Sultān Ħazretlerinüñ Türbesinde İcrâ Eyledüđi Sebîle Târiħdür, Târiħ-i Çeşme” başlıklarıyla yine inşa ettirilen sebîllere tarih düşürmüştür:

Dürrîyâ hâtif didi itmâmınuñ târiħini
Bu sebîl ü mektebi baş ħadın âbâd eyledi (Kıt. 70/5)

7.9. Revzen, Dîvâr

Farsça bir kelime olan revzen Türkçede pencere anlamına gelir. Divanda dört yerde geçen revzen genellikle göz ile ilişkilendirilmiştir. Bir köşkün inşasından bahsedilen bir mesnevîden alınan aşağıdaki beyitte, kasrın pencerelerinin güzelliğine ve çekiciliğine vurgu yapılarak onun gönlü hoş eden penceresine bakıldığında endişeli/meraklı gözler için dürbün görevi göreceği ifade edilmiştir:

Baķılsa ger ol revzen-i dil-nişin
Olur çeşm-i endişeye dür-bîn (M. 1/4)

Farsça bir kelime olan dîvâr Türkçeye “duvar” olarak geçmiştir. Duvar, “bir yapının yanlarını dışa karşı koruyan, iç bölümlerini birbirinden ayıran taş, tuğla, vb. gereçlerden yapılan veya örülen dikey düzlem anlamına gelmektedir” (Zöhre, 2016, s. 177). Duvar, ilgili beyitlerde genellikle ilk anlamıyla kullanılmıştır. Aşağıdaki beyit Sadrazam Mehmed Paşa'nın otuz altıncı cemaat odasını yaptırtısını anlatan bir tarihten alınmıştır. Beyitte avlu, oda, duvar ve kapının eşsiz bir tarzla yenilediği ifade edilmiştir:

Ya'ni kim şuffe vü kâşâne vü dîvâr ü derin
Eyledi tarz-ı bedi' üzre cedid ü ihyâ (Kıt. 48/4)

7.10. Bâzâr, Sûk

Farsça bâzâr ve Arapça sûk kelimeleri Türkçede “çarşı, pazar” şeklinde karşılık bulmuştur. “Alıcı ve satıcıların ticaret için belli zamanlarda toplandıkları üstü açık kamu alanı” olarak tanımlanan bâzâr, daha sonra anlam genişlemesine uğrayarak şehrin geleneksel iş bölgesini veya cadde ve sokağını oluşturan kesimini de ifade etmede kullanılmıştır (Kallek, 2007, s. 194). Şehzade Mehmed'in doğumunun anlatıldığı bir tarihten alınan aşağıdaki beyitte, çarşının her tarafının süslediği, törenlerle her köşenin cennet gibi süslü ve parlak hale getirildiği ifade edilmiştir:

Sü-be-sü tezyin olup bâzârı şehri-âyin ile
Cennet-âsâ kıldılar her güşeyi pür-zib ü fer (Kıt. 44/14)

7.11. Havz

Türkçeye “havuz” olarak geçen Arapça bir kelime olan havz, içinde su biriktirilen, oval, kare veya dikdörtgen yapıda inşa edilen derin yapıya verilen isimdir. Divanda beş yerde geçen havz, ilgili beyitlerde ilk anlamıyla kullanılmıştır. “Kasr-ı Zibâ” başlıklı bir tarihten alınan aşağıdaki beyitte o kasrın fiziksel özellikleri övülmüştür. Çiçeklik yeri güzelliği arttıran, duvarı süs ve güzellik dolu, suyu aydın, havuzu gönlü cezbedici, çatısı altın, döşemesi ise mermerdendir:

Tarhı zîb-efzâdur u dîvârî pür-naşş u nigâr
Âbı rûşen havzı dil-keş saşkı zer ferşi ruhâ (Kıt. 116/6)

8. Deniz ve Deniz Araçları

8.1. Bahr, Deryâ

Divan edebiyatında bahr, ummân, deryâ, muhît vs. gibi deniz anlamına gelen kelimeler şiirlerde çokça kullanılmıştır. Deniz büyüklük, genişlik, derinlik, bolluk gibi anlamlar ifade eder. Bazen coşan bazen taşan deniz sonsuz bir hazinedir (Pala, 2017, s. 111). Dürrî'nin eserinde deniz kelimesi çoğunlukla “ber: kara” (bahr u ber: deniz ve kara II bütün varlık âlemi) ile birlikte anılmıştır:

Pâdşâh-ı bahr u ber Hân Ahmed-i Hâtem-simât
K'eyledi h'ân-ı sehâ vü cüd ile dünyâyı sîr (Kıt. 35/1)

Aşağıdaki beyitte deniz ilk anlamında kullanılmıştır. Sultan III. Ahmed'in inşa ettirdiği Başarda gemisinden bahsedilen aşağıdaki beyitte, geminin denize indirilmesi anı tasvir edilmiştir. Şair, geminin denize indirildiği zaman heybetinden dolayı denizdeki dalgaların coşup altüst olduğunu ifade etmiştir:

Girdi çün bahre o şekl ü hey'et ü endâm ile
Heybetinden mevc-i deryâ oldı hep zir ü zeber (Kıt. 34/24)

8.2. Zevrak

Kayık, sandal anlamına gelen zevrak, divanda yedi yerde geçmektedir. Eserde geçen zevrak ibareleri genellikle Sultan III. Ahmed'in yaptırdığı gemilerin anlatıldığı tarihlerde geçmektedir. Aşağıdaki beyitte sözü edilen zevrak Sultan Ahmed'in inşa ettirdiği “Kalyon”u (savaş gemisi) ifade etmek için kullanılmıştır:

Hâşılı nice sürür u nice şen-güller ile
Bahre indürdiler ol zevrakı bî-çün ü çirâ (Kıt. 26/30)

8.3. Fülk

Sandal, kayık, gemi anlamına gelen fülk, yine zevrak maddesinde olduğu gibi inşa ettirilen gemilerin anlatıldığı beyitlerde geçmektedir. Fülk, eserde “Sultân Ahmed Hân Hâzretlerinin Müceddeden İcâd Buyurdıkları Zevrağa Tarihîdür” başlığı altında altı;

“Sultân Ahmed Hânîn Müceddiden İnşâ Buyurdıkları Zevrağa Târihdür” başlığı altında da bir yerde geçmekte olup toplamda yedi yerde kullanılmıştır. İlk başlıkta atılan tarih H. 1116, ikinci başlıkta atılan tarih ise H. 1119'dur:

Yapdurup bu fülke-i ra'nâyı nakş u zib ile
Eyledi âräyiş-i ruhsâre-i deryâ tamam (Kıt. 69/3)

Habbezâ fülke-i serî'ü's-seyr
Merhabâ zevrağ-ı şabâ-cevlân (Kıt. 16/1)

9. Tıbbî Unsurlar

9.1. Tabîb, Bîmâr

Hastalıkları tedavi etmek ve insan sağlığının korunmasına yardımcı olmakla görevli kişiye tabîb (hekim, doktor) denir. Klasik şiirde tabîb genellikle aşk derdine çare bulamamasıyla şiirlere konu edilir. Çünkü bu derdi iyileştirebilecek tek tabîb sevgilinin kendisi veya dudaklarıdır. Sevgilinin aşkı bu yönüyle hem derttir hem de o derde çare bulan tabîbidir (Pala, 2017, s. 435). Bîmâr ise hasta anlamına gelmektedir. Şiirlerde aşk derdine yakalanan âşık hasta konumundadır ve onu kurtaracak olan hekim ise yine sevgilinin kendisidir (Pala, 2017, s. 73).

Âşık, tabîbi olarak gördüğü sevgilinin aşkının çekilemez bir dert olduğunu söylemiş; yaralı gönlüne çare olması için tabîbden yani sevgiliden deva istemiştir:

Çekilmez derd imiş 'ışkuñ tabîbüm
Dil-i mecrühuma gönder devasın (G. 56/3)

Aşağıdaki beyitte bîmâr gerçek anlamıyla kullanılmıştır. Şair beyitte, beden sarayı olarak nitelendirdiği ruhun kötüleştigi zaman beden de hasta olacağını ifade etmiştir:

Rûh olunca nâ-hoş elbette beden bîmâr olur
Rûhdur kaçır-ı ten istihkâmına çün kim medar (K. 7/7)

9.2. Merhem, Dermân

Deriye sürülerek kullanılan merhem, yara, yanık, şiş gibi durumlarda kullanılan, pek çok tarifi olan bir ilaçtır (Günan, 2018, s. 385). Divan şiirinde merhem genellikle yara, zahm, cerahat gibi ibarelerin yanında âşıkla ilişkilendirilerek kullanılmıştır. Aşağıdaki şiirde şair, Allah'a niyaz edip merhamet dileyerek onun ihsan bahşeden merhemiyile kendisini iyileştirmesini istemiştir:

...Baña rahm eyle yâ Rab merhem-i luţfuñla kıl tîmâr
Ki şabrum çalmadı yandı tutuşdı cân-ı süzânum (Mur. 4/2)

Şair şiirin devamında, tabiatın elem dolu, bedeninin hasta, gönlün kederli, ciğerlerin ise kebab olduğunu söyleyerek bu can yakıcı dertlere dermân bulamadığını söylemiştir:

Ṭabî'at pür-elem cān ḥaste dil maḥzūn ciger biryān
Bu derd-i cān-güdāza bulmadum 'ālemde hiç dermān... (Mur. 4/3)

9.3. Zehr (Zehir)

İnsan sağlığına zararlı ve öldürücü bir madde olarak bilinen zehr, şiirlerde genellikle sevgiliden ayrı kalma, dert, cefâ, gam gibi kelimelerle birlikte kullanılmıştır. Sadece bir yerde tespit edilen zehr, daha önce değinilen “kâse” unsuruyla birlikte anılmıştır. Aşağıdaki şiirde, vefasız sevgiliden medet uman içi gam dolu âşık, feleğin elinden zehir dolu bir kâse içtiğini bundan dolayı içinin yine gamla dolduğunu; onun derdinden dolayı harap olduğunu söyleyerek ondan merhamet dilemiştir:

Meded ey bî-vefâ yârüm göre bu gamla n'oldum ben
Felekden kâse-i zehr içdüm yine derd ile taldum ben
Benüm çekdicegüm cevri cefâyı şimdi bildüm ben
Yiter rahm eyle sulṭānum senüñ derdüñden öldüm ben (Ş. 6/1)

9.4. Şerbet

Gerek mutfakta gerekse tedavilerde kullanılan bir unsur olan şerbet, bu yönleriyle sosyal hayatın önemli bir unsuru olmuştur. Beyitlere genellikle hastalıkları tedavi etmede kullanılan şifa verici ilaç olarak konu edilen şerbet, çoğunlukla sevgilinin şeker dudaklarıyla birlikte anılmıştır (Kocabaş, 2019, s. 180). Aşağıdaki şiirde şerbet, daha önce de değinilen dârü'ş-şifâ, tabîb, ilâc (dermān), devâ ve bîmâr ile birlikte kullanılmış, şerbetin şifa verici yönüne vurgu yapılmıştır. Şair beyitte, dudaklarının şerbetiyle inleyen gönlünün derdine çare bulması için vuslatını dârü'ş-şifâ ve nûş-dârû olarak gördüğü tabibinden yani sevgiliden meded ummuştur:

Ey maḳām-ı vuşlatı ehl-i dile dârü'ş-şifâ
V'ey ṭabîb-i cān-ı 'ālem mübtelâ 'ālem saña
Şerbet-i la'lüñle kıl derd-i dil-i zāra devâ
Nûş-dârû-yı vişâlüñle 'ilâc eyle baña
Pister-i hicrânda koyma Dürri-i bîmāruñı (Muh. 1/5)

9.5. Nûş-dârû

Eskiden zehirlenme ve hastalıkları tedavi etmede kullanılan nûş-dârû panzehir yerine kullanılan bir macundur (Shefer-Mossensohn, 2014, s. 60). Sade bir yerde geçen nûş-dârû, ilgili beyitte sevgilinin vuslatıyla ilişkilendirilmiştir. Sevgilinin vuslatını nûş-dârû olarak gören âşık, bunun kendisi için bir ilaç olduğunu bilmektedir ve sevgiliden bu ilacı istemektedir:

...Nûş-dârû-yı vişâlüñle 'ilâc eyle baña
Pister-i hicrânda koyma Dürri-i bîmāruñı (Muh. 1/5)

9.6. Nişter

Cerrahların bedeni kesmek veya yarmak için kullandıkları çok keskin ve sivri uçlu ufak bıçağa nişter (neşter) denir (Kocabaş, 2019, s. 219). Divanda sadece bir beyitte nişter ibaresine rastlanmıştır. Mehmed Paşa'nın komutanlığındaki taburun H. 1123 (M. 1711/12) yılında Moskova taburunu Barutlu Su civarında mağlup edişinden bahseden bir tarihin mağlubiyet sonrasının anlatıldığı bir beytinde şair, zaferden sonra saltanatın gül bahçesine benzeyen sarayının göz alıcı bir güzelliğe büründüğünü, her bir dikeninin de düşman gözüne bir neşter gibi saplandığını ifade etmiştir:

Tâze bir revnağ bulup gülşen-serâ-yı saltanat
Dîde-i a'dâya her bir hârî oldu nişter (Kıt. 136/98)

10. Yazı ile İlgili Gereçler

10.1. Hat, Hatt

Hat kelimesinin anlamı “çizgi, satır, yazı”dır. Divanda, bu anlamlara gelecek şekilde kullanımlar mevcut olmakla birlikte -Arapçada ح ile yazılan- hat: “ayva tüyü” olarak da pek çok yerde geçmektedir. Şiirlerde daha çok ben, saç ve yanak ile birlikte kullanılan hat, genellikle ayva tüylerini ifade etmede kullanılmıştır. Yazıya benzetilen ayva tüyleri şiirlerde genellikle yanak sayfası üzerine yazılmış yazı olarak ele alınır (Pala, 2017, s. 196-197). Hatt-ı Şerîf'in övüldüğü bir kasideden alınan aşağıdaki beyitte şair, bu temiz ve kusursuz yazıya ulaşabilen kişilerin her isteğinin yerine geleceğini söyleyerek yazının inceliğine dikkat çekmek istemiştir:

Kim ki bu hâtt-ı pâke nâ'il olur
Şübhesiz her murâdî hâşıl olur (M. 7/31)

Sevgilinin yüzündeki hatlar amber kokmalarıyla meşhurdur. Şiirlerde sevgilinin güzel kokan ayva tüylerini belirtmek için hatla birlikte genellikle müşk, anber, anber-efşân, müşg-bâr gibi ifadeler kullanılmıştır:

Çihre-i dilberde oldı hâtt-ı müşgîn âşkâr
Hâttır-ı 'âşıkdaki gerd-i melâl anlanmadı (G. 75/2)

10.2. Levh

Üzerine yazı yazılan bir levha veya bir düzlük anlamına gelen levh, levh-i çarh, levh-i felek, levh-i sema, levh-i bahar, levh-i hüsn, levh-i cebîn, levh-i divar, levh-i fuad, levha-i mihr, levh ü kalem tamlamalarıyla şiirlere konu olmuştur. Hatt-ı Şerîf'in övüldüğü kasideden alınan aşağıdaki beyitte dünya levh olarak telakkî edilmiştir. Şair, hiçbir insanın dünyanın/âlemin sayfasına böyle bir hatt ve nesh (yazı türü) yazmadığını dile getirmiştir:

Vâkı'â neshî hâttı tâ bu kadar
Yazmadı levh-i dehre nev'-i beşer (K. 7/23)

Klasik şiirde levh çoğu zaman yüz ile ilişkilendirilmiştir. Aşağıdaki şiirde Dürrî, sevgilinin yüzünü güzellik levhası olarak telakki etmiş, yüzdeki ayva tüylerine de bu levhada yer alan ayetlerle işaret etmiştir:

N'îçün ol zülf-i pür-çinüñ ider tarz-ı nezâketler
 Hâbibüm levh-i hüsnüñde ne işâretdür ol âyetler
 Senüñ cellâd-ı ğamzeñden yiter kıldum şikâyetler
 Terahhüm eyle sulţânım senüñ derdüñden öldüm ben (Ş. 6/2)

10.3. Kalem, Kilk, Hâme

Yazı yazma aracı olan kalem (Frs. hâme, kilk), ince ve kuru kamıştan yapılan bir eşyadır (Zöhre, 2016, s. 234). Tarih öncesi zamanlardan bu yana bölgelere ve kullanılan yazı malzemesinin türü ve yapısına göre tıg, kamış, tahta vs. gibi farklı şekillerde kalemler üretilmiştir (Derman, 2001, s. 245). Divanda pek çok yerde kalem ibaresi geçmektedir. Sultan III. Ahmed'in yeni yılını tebrik amacıyla yazılan bir kasidede şair, kalemi mecazî bir anlamda kullanmıştır. Dürrî, kader kaleminin, felek levhasına sâl-i hümâyûnun tarihini yazdığını söyleyerek sâl-i hümâyûna tarih düşmüş ve o yılı kutlamıştır:

Yazdı levh-i felege kilk-i kader târihin
 Ola Hân Ahmede bu sâl-i hümâyûnı sa'id (K. 9/41)

Aşağıdaki beyitte yine benzer bir kullanıma şahit olmaktayız: Takdir kalemi felek levhasına Sultan III. Ahmed'in ismini yazmış; her türlü eksiklikten münezzeh olan Allah, onu âlemlerin övünç kaynağı olanla (Hz. Muhammed) aynı adı taşıyan kişi yapmıştır:

Yazup levh-i semâya kilk-i kudret ismüñi Ahmed
 Seni kıldı semiyi-yi fahr-ı 'âlem Hâzret-i Sübhân (Kıt. 80/10)

10.4. Midâd

Birkaç maddenin birleşiminden meydana geldiği için Türkçe sözlüklere "mürekkep" ismiyle giren midâd, çeşitli renkleri ve kıvamı olan, yazı yazmada kullanılan sıvı anlamına gelir. "Kur'ân-ı Kerîm'de bir âyette, Cenâb-ı Hakk'ın sözlerini yazmak için denizler mürekkep (midâd) olsa ve bir o kadarı da kendisine eklense yine de sözleri bitmeden denizlerin tükeneyeceği belirtilmiştir" (Derman, 2006, s. 46-47). Şehzade Selîm'in doğumuna düşürülen bir tarihten alınan aşağıdaki beyitte bu durumu telmih eden bir kullanım söz konusudur. Şair, gökyüzü kâğıt, ağaçlar kalem ve denizler mürekkep olsa dahi şehzadeyi övmenin kıyamete kadar süreceğini ve tüm bunların onu övmek için yetmeyeceğini ifade etmiştir:

Hâşre dek bulmaz nihâyet vaşf-ı pâki olsa ger
 Âsmân kâğız dirahţân hâme deryâlar midâd (Kıt. 62/8)

10.5. Varak, kâğıt

Arapça bir kelime olan varak, kâğıt ve yaprak anlamlarına gelmektedir. Divanda toplamda üç yerde kâğıt ibaresi geçmektedir. Aşağıdaki beyitte, midâd maddesinde geçen örnekteki gibi, deniz mürekkep, gökyüzü de kâğıt olarak tasavvur edilmiştir. Şair, Sultan III. Ahmed'in sahip olduğu hasletlerin parçalarını övmeye başlasam denizler mürekkep, gökyüzü de kâğıt olsa bu övgü için bunlar kâfi gelmez ifadelerini kullanmıştır:

Başlasam vaşf itmege cüz'-i kemâlâtın anuñ
Yetmeye deryâ mürekkep olsa kâğız âsmân (Kıt. 111/4)

Aşağıdaki beyitte varak ilk anlamında kullanılmıştır. Sevgilinin yanaklarından dökülen ter taneleri ebedilik çiçeğinin yaprağından dökülen bir şebneme teşbih edilmiştir:

'Arızuñdan dökilen tâze 'arağ dâneleri
Jâledür kim varak-ı verd-i beğâdan dökülür (G. 26/3)

10.6. Devât, Hokka

İçine mürekkep konan, aynı zamanda ilaç, macun gibi nesnelere de konulup taşındığı kutuya hokka; kalem, makta', kalemtıraş ve mürekkep hokkasını saklamaya yarayan yazı aracına da devât (Tr. Divit) adı verilmektedir (Serdaroğlu, 2006, s. 130; Derman, 1994, s. 450). Aşağıdaki beyitte şair, Sultan III. Ahmed'in kalemligi için övgü dolu sözler sarfetmiştir. Şaire göre, Sultan III. Ahmed'in bukalemunun nakşını andıran süslü devâtı, ona bakan kişiye her bakışında farklı bir keyfiyet vermektedir:

Zihî devât ki mânend-i nağş-ı bûkalemün
Virür nezâreye her bir bakışda bir hâlet (K. 4/6)

Aşağıdaki beyitte de hokkadan bahseden şair, hokkayı sıhhat hokkası olarak vasıflandırmış, o hokkanın içinde hastalar için esenlik olduğunu ifade etmiştir:

Degül devât bu bir hoşka-i devâdur kim
O hoşkada bulunur her marîz için şihhat (K. 4/8)

11. Yiyecek ve İçecekler

11.1. Şeker, Sükker

Şeker kamışı, şeker pancarı vs. gibi bitkilerin öz suyundan üretilen tatlı bir tadı olan şeker, Osmanlılarda 14. yüzyıldan itibaren mutfaklara girmeye başlamış, uzun süre lüks bir tatlandırıcı olarak sofralarda yer edinmiştir. Şeker, klasik şiirde çoğunlukla sevgilinin sözleri, dudakları ve papağanla birlikte anılmıştır (Zöhre, 2016, s. 126). Aşağıdaki beyitte şair, sevgilinin şeker saçan dudaklarıyla söze başladığında, güzel sesiyle meşhur olan papağanın bu cana can katan sözleri takdir edeceğini ifade etmiştir:

Nezâketle leb-i şekker-feşânun gelse güftâra
Kelâm-ı cân-fezâsın tûti-i güyâ pesend eyler (G. 14/3)

11.2. Ekmek, Nân

Undan yapılan hamurla tandır veya fırın gibi ısı ocaklarında pişirilen temel besin kaynağına ekmek (Frs. Nân) denir. Ekmek divanda fakirlik, muhtaçlık veya maddî istek göstergesi olarak ele alınmıştır. Divanda üç yerde “nân” (18. kaside) iki yerde de “etmek” şeklinde kullanılmıştır. Aşağıdaki beyitte sürekli arzu içinde olan açgözlülerin sofralarına zenginlik/şan ekmeği konmadığı sürece doymayacakları ifade edilmiştir:

Hîç sîr ola mı gürsine-çeşmân-ı temennâ
Tâ kınmayıncağ süfresine nân-ı ze`âmet (K. 18/14)

Aşağıdaki şiirde ekmeğin fakirliği/muhtaçlığı ifade etmede kullanıldığı görülmektedir. Şair, fani cihanın mutfağında kendisini aç bırakmaması ve bir dilim ekmek için başkalarına muhtaç etmemesi için padişahın istekte bulunmuştur:

...Maḩbah-ı `âlem-i fânide beni aç itme
Bir dilim etmek için illere muḩtâc itme (Müs. 7/1)

11.3. Kebâb

Bir çeşit et yemeği olan kebâb, Divan şiirinde çoğunlukla âşğın içinde yanan aşk ateşini simgeler. Sevgiliye duyduğu aşktan dolayı âşğın içinde sürekli bir aşk ateşi yanmaktadır. Bu ateş ciğeri veya tüm bedeni kebâb gibi yakmaktadır (Onay, 2009, s. 278). Divanda yedi yerde geçen kebâb bağır, ciğer ve beden ile ilişkilendirilerek şiirlere konu olmuştur. Aşağıdaki beyitte âşık, bu eziyet veren mecliste (dünya) kan dökmeye meyilli sevgiliden ayrı kalışının üzüntüsüyle ciğerinin yavaş yavaş kanla dolduğunu, bağrının ise kebâb gibi yandığını söylemiştir:

Ĝam-ı hecrûnle bezm-i miḩnet içre oldı ey ḩûnî
Ciğer pür-ḩûnu hem bağrum kebâb âheste âheste (G. 71/4)

11.4. Ades

Arapça bir kelime olan ades mercimek anlamına gelmektedir. Divanda sadece bir beyitte bu ibareye rastlanmıştır. Şair aşağıdaki beyitte, sevgilinin yüzünü güzellik sofrası olarak tasavvur etmiş, yüzündeki siyah beni ise mercimeğe teşbih etmiştir:

Şanurdum ḩvân-ı ḩüsünde `adesdür ḩâl-i Hindûlar
Veli bir yir ki teşmim eyledüm fülfüllenürlermiş (G. 35/3)

11.5. Fülful

Arapça bir kelime olan fülful karabiber anlamına gelmektedir. Divanda sadece iki yerde geçen fülful sevgilinin beniyile teşbih oluşturmuştur. “Ades” maddesindeki örnekle aynı olan aşağıdaki beyitte, sevgilinin beninin hem ades hem de karabibere teşbih edildiği görülmektedir:

Şanurdum h^vân-ı hüsünde 'adesdür hâl-i Hindûlar
Velî bir yir ki teşmîm eyledüm fülfüllenürlermiş (G. 35/3)

Sultan III. Ahmed'in kızlarının (Zeynep Sultan ve Ümmü Gülsüm Sultan) doğumunun anlatıldığı bir tarihte şair, beni yine karabibere benzetmiştir:

Birinûn sülhte-i dâğ-ı cemâli lâle
Birinûn şifte-i nâfe-i hâli fülful (Kıt. 66/4)

11.6. Gülâb

Farsça bir kelime olan gülâb gül suyu anlamına gelmektedir. Divanda sadece üç yerde bahsi geçen gülâb, hem ilk anlamıyla hem de mecazî anlamıyla kullanılmıştır. Bir düğünden bahsedilen tarihten alınan aşağıdaki beyitte, misafirler için yapılan hazırlıklar arasında şerbet, öd ağacı kokusu ve gül suyundan bahsedilmiştir:

Girdiler bâb-ı hümâyûndan serây-ı devlete
Oldılar hep mütefeyyiz şerbet ü 'üd ü gül-âb (Kıt. 84/16)

Aşağıdaki beyitte şair, gülün (sevgili) dikeninden gelen eziyeti bir bülbül gibi kendisi çektiğini fakat o gülden elde edilen gül suyunu yabancıların/rakiplerin elde etmesi ihtimalinden şikâyet ederek gösterdiği çabaların boşa gitmesi endişesi içindedir:

Cefâ-yı hâr-ı güli ben çekem hezâr-âsâ
Gül-âbın almağa ağıyar ola bugün me'mûr (K. 6/18)

11.7. Simât

Arapça bir kelime olan simât sofranın anlamına gelmektedir. Simât ilgili beyitlerde Simât-ı cûd, simât-ı hudâ-dâ, simât-ı himmet şeklinde olup bu ifadelerle genellikle ramazan ayında kurulan sofralar kastedilmiştir. Aşağıdaki beyitte şair, gücü yeten ve ezeli olan Allah'ın ramazan ayında Müslümanları cömertlik sofrasıyla donatması için duada bulunmuştur:

Hemişe tâ Ramazân içre ehl-i İslâmı
Simât-ı cûdına garğ ide Qâdir ü Qayyûm (Kıt. 2/1)

Aşağıdaki beyit, Ali Paşa için hazırlanan iftar sofrasından bahseden bir kasideden alınmıştır. Beyitte bu sofranın cömertlik sofrası olarak telakki edilmiştir:

Canâb-ı hâzret-i kâ'im-makâm pâşâ kim
Simât-ı himmet ile oldı hâtem-i iftâr (K. 15/11)

12. Silah ve Silahla İlgili Unsurlar

12.1. Tîg, Şemşîr, Seyf

Çelikten yapılan keskin bir savaş aleti olan kılıç Farsçada şemşîr, tîg Arapçada ise seyf kelimelerine karşılık gelir. Genellikle sevgilinin yan bakışı, kirpiği, gamzesiyle teşbih

oluşturan kılıç (Pala, 2017, s. 269), divanın geneline bakıldığında bir savaş malzemesi olarak kullandığı; sadece bir beyitte sevgilinin gözüyle ilişkilendirildiği görülmüştür.

H. 1123 (M. 1711/12) yılında Moskova taburunun, Mehmed Paşa'nın komutanlığındaki tabur tarafından Barutlu Su civarında mağlup edilişinden bahseden bir kıtadan alınan aşağıdaki beyitte, kısa bir zaman diliminde birkaç bin müşriğin kılıçtan geçirildiği, sonlarının ise cehennem olduğu ifadeleri geçmektedir:

Belki üç sâ'atde birkaç biñ gürüh-ı müşrikin
Tu'me-i şemşir olup hep oldılar düzağ-mağar (Kıt. 136/60)

Şair aşağıdaki beyitte sevgilinin göz kılıcının ve la'l taşı gibi kırmızı dudaklarının tesiriyle defalarca çatisız eve girip çıktığını söylemiştir:

Tiğ-i çeşm ü feyz-i la'lüñle senüñ Dürrî gibi
Niçe kerre hâne-i bî-bâma girmiş çıkmışuz (G. 31/5)

12.2. Nâvek, Tîr, Hâdeng

Nâvek, tîr ve hâdeng Farsça kelimeler olup Türkçede ok (yayla fırlatılan ucu sivri tahta çubuk) anlamına gelirler. Divan şiirinde genellikle sevgilinin bakışları, gamzesi, kirpik ve gözleri oka teşbih edilmiştir (Zöhre, 2016, s. 248). Ok, divanda hem savaş aleti anlamıyla hem de sevgilinin gamze ve kirpikleriyle teşbih oluşturacak şekilde kullanılmıştır. Aşağıdaki beyitte sevgilinin yan bakış okunun âşığın göğsünü deldiği ve kemiğe kadar dayandığı ifade edilmiştir. Şair sevgiliden gelen bakış okunun sinesinde yara açışının cana kadar işlediğini söyleyerek bu durumdan hoşnut olduğunu belirtmek istemiştir:

Tîr-i nigâhı sinemüzi deldi cânâ dek
Geçdi hâdeng-i gamzesi tâ üstühvâna dek (G. 40/1)

Aşağıdaki beyitte Sultan III. Ahmed'in ilminden bahseden şair onun, silah kullanma, at binme, ok atma ve tüfek kullanmada usta olduğunu belirterek her ilmi tamamladığını söylemiştir:

Geh şilâh u gâh rağş u gâh tîr ü geh tûfeng
Hâşılı her fenni tekmiñ itdi bî-çün u çerâ (K. 2/6)

12.3. Hançer, Deşne

Arapçadan Türkçeye geçen hançer, "kamadan küçük, ucu eğri ve sivri, iki yanı keskin bıçak" demektir. Yine bu kelime Farsçada deşne olarak geçmektedir (Kubbealtı Lugatı, t.y.). Hançer divan şiirinde genellikle sevgilinin gamzesi ve kirpikleriyle teşbih oluşturacak şekilde kullanılmıştır. Aşağıdaki beyitte hançer, sevgilinin âşığı yaralayan gamzesiyle teşbih oluşturmuştur. Beyitte, ay yüzlü şuh sevgilinin, yan bakışıyla âşığın kalbine bir hançer sapladığı ifade edilmiştir:

Yine ol şüh-ı meh-peyker derûna urdı bir hancer
Çi hancer hancer-i gamze çi gamze gamze-i dilber (G. 13/1)

12.4. Yay, Kemân

Yay, kavis verilmiş esnek ağaç veya metal çubuğun iki ucu arasına kiriş (esnek bağ) gerilerek yapılan, ok atmaya yarayan bir alettir. Divan şiirinde genellikle sevgilinin kaşı, gamzesiyle teşbih oluşturacak şekilde kullanılmıştır (Zöhre, 2016, s. 245). Aşağıdaki beyitte şair, sevgilinin kaşlarını altınla işlenmiş iki kemere benzetmiş ve onların Kisra sarayının kemerinden yüce olduklarını söylemiştir. İkinci mısradan ise bunların, gökyüzünün yayı olmadığı aslında altın işlemeli keman oldukları ifadeleriyle sevgilinin kaşlarının üstünlüğüne vurgu yapılmıştır:

Mu'allâdur dü-*tâk*-ı zer-nigârı *tâk*-ı kisrâdan
Degül *ķavs*-ı *ķuzah* iki kemân-ı zer-nişândur bu (G. 5/6)

12.5. Siper

Saklanmak veya korunmak için yapılan sığınma yeri şeklinde tanımlanabilecek siper, divanda sadece bir beyitte geçmektedir. İlgili beyitte, Mehmed Paşa'nın taburunu yakıcı ateş olarak nitelendiren şair, samanın harman yerinin (acizliği belirtmek için kullanılmış bir ifade) bu yakıcı ateş karşısında dayanamayacağını söylemiştir. Şair ikinci mısradan bu sefer taburu akarsu gibi akan keskin bir kılıca benzetmiş, yola set çekmenin bu kılıç akınına siper olamayacağını söylemiştir:

Ķarşu *ķurmaz âteş*-i süzâna *ķırmengâh*-ı kâh
Cüy-ı *tığ*-ı âbdâra *sedd*-i râh olmaz siper (Kıt. 136/68)

Tablo 1: Eserde Yer Alan Unsurların Listesi

Padişah: Kıt. 12/3, 20/8, M. 6/34, K. 1/2. **Sultan:** K. 2/7, 3/24, 5/2-5-48-50-54, 9/16, 10/1-2, 11/2-9, 12/26, 14/28-33-37, 18/16, Murabba 1/3, 2/1, Şarkı 3/5, 6/2-3-4, Müs. 1/2, 3/1, 7/6, 10/4, 11/5, G. 67/5, K. 3/1-8, 4/1-2, 8/1, 10/2, 11/2, 12/2-8, 15/5, 19/2, 20/2-4, 21/5-22, 22/1-14, 25/1-8-11, 26/26, 27/1-7-29-30-33, 29/22, 34/1-6-9-17-27, 35/13-25, 36/5-8-14, 38/1-6, 39/15, 40/1-5, 41/1, 42/15, 44/29, 45/1-8, 53/5, 55/1-8, 56/1, 57/1, 59/2, 60/17, 62/2, 64/5-16, 67/2, 69/1, 70/1, 73/1-2, 74/1-3, 75/2, 78/1-13-14-15, 79/3, 80/1-17, 81/2, 82/1, 84/2-7-20, 88/2, 89/1, 90/1, 91/5, 94/1, 97/1-6-8-20-25, 98/1, 102/1, 103/7, 109/7, 110/12, 111/1-23, 112/8, 116/1-8-10, 119/11, 126/2, 127/6, 129/3, 132/9, 136/19-100-101, 138/1-2-6, 139/2-6, R. 26/2, N. 9/3, 15/1, M. 1/19, 2/13, 5/2, 6/37, Müf. 8, 11 Mat. 4, 18, 19, 26, M.A. 4. **Hân:** K. 2/1-21, 3/22, 4/27, 5/24, 8/4, 9/41, 12/15, 14/25, 16/11, Müs. 4/1-2-3-4, G. 4/9, 18/8, 19/6, 49/7, 67/6, Kıta 1/2, 3/15, 5/1, 10/1, 12/1, 13/1, 15/1-9, 16/17-24, 19/1-29, 21/3-20, 23/10, 25/1, 30/20, 32/1, 35/1, 36/2, 38/20, 39/3, 41/1, 44/4, 45/3, 46/1, 48/1, 49/1, 51/1, 52/1, 53/1, 54/1-11, 55/1, 56/1, 58/1, 59/1, 60/15, 62/23, 65/9, 72/1, 74/1, 78/1, 80/21, 81/11, 83/1, 85/1, 86/1, 89/2, 91/1, 103/6, 109/1, 110/1, 111/1, 117/7, 119/15, 124/1, 126/1, 128/1, 132/1, 136/61, 139/2, N. 10/1, M. 1/20, 3/1, 6/1, Müf. 12, Mat. 1. **Hakan:** K. 1/2, 3/24, 5/2, 9/15, 17/14, Müs. 2/4, 3/1, 5/5, Kıt. 4/1, 12/2, 19/1, 27/1, 32/1, 34/1-31, 38/2-7, 40/1, 41/1, 59/3, 62/1, 75/4, 78/2, 80/3, 81/1, 84/1, 116/1, 138/1. **Şah:** K. 1/3, 5/52, 7/19-23, 9/26, 20/12, Şarkı 2/3, Müs. 3/1, 4/2, 6/1, G. 4/8, 6/4, 15/1, 33/3, 49/8, 56/7, Kıta 3/9, 6/2, 16/20, 22/7, 35/12, 37/2, 38/16, 39/13, 44/23-27, 45/3, 52/5, 53/4, 62/18, 67/5, 69/5, 83/5, 105/7-10, 111/10, 112/2, 116/9, 132/3-4, 136/23,

R. 22/2, 26/2, N. 15/1, M. 6/37. **Tâc:** K. 7/29, 20/20, G. 42/5, Kit. 28/1, 29/1, 44/3-15, 59/1, 65/1, 136/7-97. **Efser:** K. 4/15, G. 30/2, Kita 34/5, 36/10, 75/15, 126/1, M. 6/41. **Taht:** K. 1/1, 3/17, 5/9, 18/8, 20/25, Mur. 1/2, 4/5, Kit. 1/1, 10/11, 20/9, 25/1, 26/27, 34/5, 35/14, 39/14, 45/8, 57/3, 59/1, 64/12, 66/10, 83/1, 103/4, 106/4-13, 126/1, 127/1, 132/1-8, 136/34-97, M. 1/21, 6/4-41, 7/47-50. **Sancak:** Kit. 98/3. **Livâ:** K. 2/7, 9/22, Kit. 81/1. **Çetr:** K. 16/10-13-15. **Otağ:** G. 33/5. **Mühür:** G. 57/11, Kit. 11/11, 103/7, 126/33, M.a. 17. **Asker:** G. 66/2, Kit. 136/24-26-37-44-50-62-63, M. 8/11. **Leşker:** G. 60/3, Kit. 37/1. **Piyâde:** Kit. 79/23. **Kapudan:** Kit. 22/11-17, 36/15-20-24-25. **Kâtib/Yazıcı:** K. 1/5, 4/41, Kit. 56/1, 99/1, 127/1, 129/3. **Pâsbân:** G. 3/1, Kit. 116/7. **Cellâd:** Ş. 6/2, Tb. 1/2, G. 1/2, 28/2, Kit. 30/2, N. 18/1. **Peyk:** K. 12/19, Kit. 97/24

Bezm: K. 2/4, 8/17, 9/5-7, 10/5, 12/7, 14/5-27, 19/6, 20/7-8, Tb. 1/3, G. 3/7, 4/2, 8/4, 13/2, 15/1, 18/2, 21/1, 22/5, 23/1, 30/5, 52/4, 54/2, 56/11, 60/7, 63/1, 68/1, 70/6, 71/4, 72/2, 75/1, Kit. 12/7, 20/1, 28/3, 30/9-21, 39/9, 42/9, 46/7, 60/7-15-17, 78/3, 95/3, 111/9, 117/5, 136/5, Müf. 14, Mat. 13. **Meclis:** K. 9/10, 15/10, G. 39/1, 63/4, Kit. 12/5, 136/6-20. **Sâkî:** K. 14/5, 20/7, Ş. 3/4, 9/7, 15/1, 17/1, 23/1, 25/4, 33/4, 50/1, 54/2, 57/4, 60/3, Kit. 44/9, 136/6, R. 7/1, N. 13/2, Mat. 28. **Şarâb:** G. 4/2, 9/1, 22/24, 23/1, 27/1-5, 44/2, 72/2. **Mey:** K. 14/5, Muh. 1/1, Tah. 1/2, G. 18/2, 30/5, 39/1, 44/2, 54/2, 56/11, 60/3-7, N. 6/3. **Bâde:** Tah. 1/2, G. 25/4, 31/4, 41/2, 68/1-4, 71/5, M. 8/21, Mat. 28. **Kadeh:** K. 12/7, 14/5, Mur. 4/5, G. 41/3, 68/1, Kit. 60/7. **Tabl:** Kit. 98/5. **Sâz:** Kit. 44/18

Zer: K. 2/17, 4/9, 5/27, 7/14-27, 9/12, 20/19, G. 5/6, 11/1, Kit. 21/7, 27/24, 35/13, 38/14, 44/15, 116/6, 117/4, 136/6, N. 6/1. **Sim:** K. 4/9, 5/27, 7/14, 14/16, G. 11/1, 57/7-11, Kit. 34/21, 38/14, 39/8, 119/8. **Cevher:** K. 6/4, 9/17, 11/23, Müs. 5/3-4, 6/6, 12/2, G. 50/5, 75/5-7, Kit. 12/12, 20/8, 22/4, 30/20, 32/8, 35/5, 44/32, 55/5, 59/16, 62/4, R. 20/1, M. 7/14. **Gevher:** K. 3/32, 4/28, 14/12, 17/11, 18/6, Ş. 2/5, Müs. 3/3, 10/4, G. 1/4, 11/7, 13/5, 20/4-8-9, 26/5, 30/1, 50/2, 53/5, 57/7, 60/5-9, 75/3, Kit. 3/9, 18/11, 21/13, 27/25, 28/1, 34/2, 36/3-10, 38/12-14-16-18, 42/15, 63/1, 65/1, 66/6, 67/2, 84/12, 92/1, 94/4, 105/3, 117/3, 118/2, 137/1, 139/24, N. 15/1, M. 2/17, 3/1, 8/3. **Güher:** K. 3/7, 4/41, 9/28, 14/20, 18/7, Müs. 4/1, 12/3, G. 11/4, 16/1, 32/5, 34/1, 60/1, Kit. 36/11-23, 39/10, 41/3, 44/3-35, 62/4, 81/2, 93/1, 136/14-79, R. 20/1, N. 11/1, 12/2, M. 6/25. **Mercân:** K. 4/15, 7/23. **La'l:** K. 7/21, 14/12, Ş. 4/2, Muh. 1/1-5, Tb. 1/3, G. 1/4, 4/2, 8/1, 11/2, 23/4, 27/1, 31/5, 38/5, 39/1, 47/2, 54/3, 56/12, 67/3, 68/4, Kit. 38/18, N. 12/1-2, 13/2, Mat. 23. **Elmas:** Kit. 38/18. **Yakut:** K. 2/8, G. 34/4, Kit. 27/25, 111/11, M. 7/19. **Dürr (Yektâ, Lü'lü):** K. 7/19, 14/11, 17/12, Müs. 3/4, 9/5, 10/5, 12/4, G. 23/7, 29/2, 30/2, 61/4, Kit. 16/10, 38/11-17, 39/10, 105/7, 136/7, M.a. 1. **Kuhl:** K. 5/41, Müs. 1/4, G. 32/3, Kit. 71/3. **Tütüiyâ:** K. 21/5, Müs. 2/1-2-3-4-5-6, Kit. 13/1, 100/8, 126/2, Nesir 1. **Âyîne:** K. 4/2, 6/4, 7/24, 8/18, 9/6-24, 12/20, 17/7, 21/8, Ş. 4/3, Müs. 4/1, 12/2, G. 15/6, 20/1, 51/2, 53/3-4, 60/4, 67/6, 73/2, Kit. 27/13, 30/2-7-16, 36/4-11, 46/4-10, 64/8, 69/4, 71/2, 73/2, 81/2, 97/22, 105/1, 116/5, 136/3-4, M. 1/5-6, M.a. 9. **Mir'ât:** K. 3/31, G. 76/2, Kit. 12/4, 55/6, 64/3, 73/1, 115/1

Büy: K. 12/9, 20/7, 21/5, Muh. 1/1, Kit. 64/10, N. 8/1, M. 4/2. **Anber:** K. 3/10, 5/15, 14/13, 20/6, Muh. 1/3, G. 1/2, 13/3, 31/1, 55/5, 59/3, Mat. 23. **Misk:** Mat. 23. **Müşğ:** K. 1/8. **Müşk:** Kit. 27/23, 62/17, 64/10, 136/10. **Nâfe:** Muh. 1/3, G. 38/1, Kit. 66/4

Çerâğ: K. 6/6, 9/35, 18/15-27, Müs. 7/16, 8/6, G. 33/3, 66/5, 70/6, Kit. 12/15, 34/3, 44/16, 62/21, 71/2, 97/2, 127/7, 136/96, M. 7/45. **Şem':** K. 18/34, Müs. 3/16, G. 8/4, 17/1, 32/3, 52/7, 63/1-2-3-4-6-7, 66/2, Kit. 21/1-6, 30/21, 38/4, 42/1, 60/14-16, 97/3, 117/5, 134/1. **Fânus:** G. 63/5, Kit. 60/14-17. **Perde:** K. 5/35, 20/9, 21/3, G. 4/3, 41/1, 44/1, 61/2, Kit. 10/4, 44/8, 113/2. **Hicâb:** Muh. 1/3, G. 9/4, 23/6, 55/1, Kit. 10/4, R. 10/2, 12/1. **Şiše:** Müs. 1/4, G. 52/6, 59/5, 60/8-9. **Câm:**

K. 9/6, 12/3-7, 20/7, Ş. 3/4, G. 3/6, 4/2, 8/1, 18/2, 23/1, 30/5, 54/1, Kit. 27/13-14-18-27, 46/4, 116/5, 136/6, R. 7/2, N. 13/2, M. 1/6. **Kafes:** K. 2/14, 4/11, Kit. 8/2. **Zencir:** K. 12711, Müs. 6/1-2-3-4-5-6, G. 8/1, 40/3, 69/5. **Kemend:** G. 29/1, 40/3. **Kâse:** Tah. 1/2, Kit. 33/2, 84/3. **Sebû:** G. 58/2. **Tınâb:** Kit. 59/15

Pirehen: K. 12/9, 21/5, Müs. 12/8, Tb. 1/7, G. 45/6, Kit. 26711, 97/18, 111/20. **Câme:** Kit. 135/1, K. 9/1, Farsça şiir 2. **Hil'at:** K. 4/15, 7/26, 9/39-40, 20/20, Mur. 2/2, Müs. 1/7, G. 7/4, 42/5-6, Kit. 19/25, 106/14, 130/5. **Külâh:** Müs. 5/1, Kit. 97/17, N. 5/3. **Nikâb:** K. 4/11, 5/35, Muh. 173, G. 71/2, Kit. 26/12. **Destâr:** K. 20/17

Hâne: K. 8/12, G. 31/5, Kit. 23/4, 57/4. **Beys:** K. 1/3, 3/37, 5/16-17, 17/3, Kit. 19/15-18, 27/33, 34/28, 62/18, 75/9, 124/5. **Darü's-şifâ:** Mur. 4/5, Müs. 8/1, Kit. 104/1. **Saray:** K. 3/16, 8/3-11, Kit. 6/2, 18/6-9, 78/5, 124/2, 128/5. **Kasr:** K. 14/34, G. 5/1-2-8, 71/1, Kit. 3/6-8-10-12-15, 4/1-2-4-5-6-7, 5/2, 11/7, 13/2-3-5, 15/6, 18/10, 27/4, 30/17, 48/7, 53/3, 54/6-11, 57/5-7, 58/3-5, 72/2-3, 73/1, 78/6-10-12-15, 80/20, 90/1, 97/12-17-18-23-25, 101/2, 115/6, 116/2-10, 118/5-7, 122/1-2, R. 30/1, M. 1/1-15-16-19-21, Mat. 26, Ma. 11. **Câmi:** K. 1/6, Müs. 8/4, Kit. 15/4-7-9, 19/8-9-10-23, 51/3, 52/2-3, 55/4, 56/1, 74/3, 75/8-9-10-16-17, 83/9, 110/5, M. 8/27. **Mihrâb:** K. 17/15, Müs. 12/4, G. 64/5, Kit. 19/23. **Zindân:** G. 3/2, 34/3. **Çâh/Çeh:** G. 31/2, 55/3, Kit. 59/12. **Sedd:** Kit. 59/14, 136/68. **Hayme:** K. 16/1-2-3-4, 20/18, Kit. 59/15, 78/12. **Çeşme:** K. 3/10, 12/25, 13/1-2-9, Ş. 4/2, G. 23/2, 25/2, 30/3, 70/10, Kit. 24/2, 25/7-11, 40/1, 67/1, 74/9, 81/1, 82/4-5-8, 86/4, 94/5, 114/2, N. 15/2, 19/1. **Sebîl:** K. 13/10, Kit. 77/3, 109/2-3-7, 114/2. **Revzen:** Kit. 27/14, M. 1/314. **Divâr:** Kit. 13/3, 17/6, 19/11, 27/18-24, 116/6, 118/3. **Bâzâr:** G. 20/4, 24/3, 63/2, Kit. 46/6, 79/16, 125/13, 134/1, 135/2, 136/58, 139/15. **Sûk:** Kit. 125/13, M. 8/27. **Havz:** K. 3/9, Kit. 13/3, 20/5-7

Bahr: K. 2/1, 3/7-21-24, 6/14, 9/27, 14/12, 17/11, 18/26, Mur. 4/4, Tah. 1/1, Müs. 2/5, 3/3, 4/1, G. 6/1, 11/7, 17/4, 34/5, 56/2-8, 60/1-5, 64/1, 75/3, Kit. 4/1, 674, 16/3-4-10, 18/2, 22/11, 25/1, 26/30-32-38, 34/4-16-20-24-25, 36/17-21-25, 39/2, 42/15, 44/16-18-19, 69/1, 81/1, 94/1, 117/3, 124/2-5, 136/7-13-38-72, 138/1, 139/25. **Deryâ:** K. 2/2, 3/3-5-6-8-24, 5/8, 8/11-13-14, 9/27-28, Müs. 3/1-3, 12/4, G. 16/1, 17/4, 23/7, Kit. 3/9, 4/1-7, 26/31, 28/1, 34/1-17-24, 35/3, 36/15-18, 39/10, 41/3, 44/17-24, 62/8, 63/1, 69/3, 74/1, 75/14, 87/2, 98/6, 101/1, 111/4, 118/7, 124/1, R. 12/1, M. 7/4. **Zevrak:** Kit. 16/1-22, 34/16-37, 36/16, 69/5. **Fülk:** Kit. 16/3-18-20-24

Tabîb: K. 7/30, Muh. 1/5, Müs. 8/1, G. 47/4. **Bimâr:** K. 7/26, Mur. 3/1, 4/2, Muh. 1/5, G. 10/5, 22/4. **Merhem:** K. 15/6, Muh. 1/2, Tb. 1/6. **Dermân:** Mur. 1/3, 4/1, Müs. 8/1, Kit. 79/12, 125/31, 136/32. **Şerbet:** K. 18/13, Müs. 8/1, Tb. 1/3, G. 8/1, 39/1, Kit. 9/1

Hat: K. 1/6, 2/5, Tb. 1/2, G. 11/6, 13/3, 52/2, 60/6, Kit. 27/6, 61/1-2-3-4-5-7-8-10-11, M. 7/19-32-42. **Hatt:** K. 1/4-5-8, 3/20, 21/9, Tb. 1/1, G. 21/4, 31/1, 38/5, 75/2, Kit. 7/2, 61/6, 105/6, 113/3, M. 6/30, 7/22-24-25-30-33-40, Müf. 15, Mat. 23. **Levh:** K. 1/9, 2/20, 9/41, 19/7, 21/9, Mur. 2/4, G. 4/1, 38/2, 57/4, Kit. 27/24, 64/6, 80/10, 119/7, 125/10-17, M. 7/23-36, M.a. 6, 7. **Kalem:** K. 1/5, 4/1-25-41, 9/20, 19/7, 22/16, G. 4/1, 26/5, 29/4, 38/3, Kit. 12/1, 36/5, 127/4-9, M. 1/10, 7/20-36, 8/1. **Kilk:** K. 4/41, 9/12-34, 19/7, G. 38/2, Kit. 44/7, M. 7/21-22, Mat. 14, M.a. 6, 7. **Hâme:** K. 14/35, 19/8, Kit. 8/1, 62/8, 119/7, 130/7, M. 2/6. **Midâd:** K. 4/12, Kit. 62/16, M. 1/11. **Kâğıt:** Kit. 62/8. **Devât:** K. 4/6-7-8-9-11-34-35. **Hokka:** Kit. 38/21

Şeker: G. 23/4, Kit. 82/6. **Şekker:** Muh. 1/1. **Sükker:** Ş. 4/2, G. 13/2, Kit. 82/5-6, N. 12/1. **Nân:** K. 18/17-33. **Etmek:** K. 18/18. **Kebâb:** Müs. 10/2, G. 9/2, 41/2, Kit. 39/9, 84/17. **Gülâb:** Kit. 21/7. **Simât:** K. 15/5, Kit. 33/2

Tig: Kit. 34/5, 136/21-68. **Şemşîr:** K. 12/21, G. 50/5, 66/5, Kit. 10/5, 27/6, 136/59-60. **Seyf:** K. 5/11, 9/20, Kit. 12/1. **Nâvek:** K. 12/22, G. 25/1-5. **Tîr:** K. 12/2, Tb. 1/4, G. 18/4, 40/1, 59/1, 71/1, Kit. 27/20, 32/2-7, 35/8, 41/6, 125/26, 136/30. **Hâdeng:** Tah. 1/2, G. 25/1-5, 40/1. **Hançer:** K. 2/15 G. 15/5, Kit. 8/2. **Deşne:** G. 28/2. **Yay:** Kit. 79/11. **Kemân:** G. 25/1, 29/4, 59/1-2, Kit. 23/14, 32/2-5, 35/16, 41/4, 125/26, 136/40

Sonuç

XVIII. yüzyılın saygın şairlerinden biri olan Dürrî Ahmed Efendi, bulunduğu devlet görevleri, âlim kişiliği ve şair karakteri sayesinde döneminde sevilen ve hürmet duyulan bir şahsiyet olmuştur. Gerek bulunduğu devlet görevleri gerekse Sultan III. Ahmed’le olan yakınlığı onu sosyal hayatın içine çeken önemli unsurlardır. Dürrî’nin eserine bakıldığında, içinde dönemin toplum hayatıyla ilgili pek çok unsur barındırdığı görülmektedir. Eserde bilhassa Sultan III. Ahmed ve onun etrafında gelişen olaylara pek çok kez yer verildiği söylenebilir. Özellikle tarih manzumelerinde dönemin sosyal hayatına dair unsurlara yer verildiği, gazellerde ise bunların, teşbih, mecaz vs. gibi sanatlar kullanılarak çeşitli imgelerle söz konusu edildiği dikkatleri çekmiştir.

Osmanlı toplumunun sosyal hayat işleyişinin en başında gelen unsurlardan biri ordu ve saray teşkilatıdır. Çalışmanın birinci bölümünü oluşturan “Ordu ve Sarayla İlgili Unsurlar” başlığında padişah, asker/leşker/piyâde/sipâh/kapudân, kâtib/yazıcı, pâsbân, cellâd, elçi, peyk unsurlarına yer verilmiştir. Toplum yapısının en önemli unsurlarından olan padişah için tac/efser, taht, sancak/bayrak, otağ/çetr, mühür/mühr şeklinde alt başlıklar açılmıştır. Birinci bölüm, divanda en çok unsurun tespit edildiği kısımlardan biri olması yönüyle dikkatleri çekmiştir.

Tablo 2: Ordu ve sarayla ilgili unsurların eserdeki sayısı

Padişah: 4	Sultân: 164	Hân: 88	Hâkan: 28	Şâh: 12	Asker: 10	Leşker: 2
Piyâde: 1	Kapudân: 6	Kâtib/Yazıcı : 6	Pâsbân: 4	Cellâd: 5	Elçi (İlçi): 2	Peyk: 3
Tac: 12	Efser: 7	Taht: 41	Sancag: 2	Otağ: 1	Çetr: 4	Mühr: 6
Sipâh: 4						

Çalışmanın ikinci bölümü “Eğlence Hayatı”na ayrılmış; bu başlık altında eğlence meclisleri/bezm, meyhâne, sâkî, şarap/mey/bâde/kadeh, meze, çeng, def, tabl, sâz başlıkları incelenmiştir. Bezm unsurlarından sayılabilecek çalgı aletleri bu bölümde incelenmiş, bunlar için ayrı bir başlık açmaya gerek duyulmamıştır.

Tablo 3: Eğlence hayatına dair unsurların eserdeki sayısı

Bezm: 52	Meclis: 5	Meyhâne: 2	Şarâb- hâne: 1	Sâki: 16	Şarâb: 8	Mey: 12	Piyâle: 1
Bâde: 5	Kadeh: 7	Meze: 1	Çeng: 2	Def: 1	Tabl: 2	Sâz: 2	Peymâne: 4

“Süs Eşyaları” çalışmanın üçüncü bölümünü oluşturan kısımdır. Bu başlık altında altın (zer) ve sîm, cevher (gevher, güher), mercân/la'l/yakut/elmas, dürr (yektâ, lü'lü), kuhl/tütüyâ, ayna/ayine/mir'ât unsurları ele alınmıştır. Bu bölümde, benzer imgeler ve kullanımlar sergileyen (altın ve sîm gibi) unsurlar aynı başlık altında bir arada incelenmiştir.

Tablo 4: Süs eşyalarının eserdeki sayısı

Zer: 20	Sîm: 11	Cevher: 24	Gevher: 48	Güher: 27	Mercân: 3	La'l: 26
Yakut: 6	Elmas: 2	Dürr: 22	Kuhl: 5	Tütüyâ: 12	Âyine: 45	Mir'ât: 8

Dördüncü bölümde “Güzel Kokular” incelenmiştir. Bu başlıkta bûy, anber ve misk (müşg, müşk)/nâfe unsurlarına yer verilmiştir. Çoğunlukla sevgilinin ayva tüyleri, beni ve saçlarıyla teşbih oluşturacak şekilde şiirlere konu edilen anber, misk, nâfe gibi güzel kokular divan şairleri tarafından en çok kullanılan unsurlardandır. Dürri Ahmed Efendi *Divanı*'na bakıldığında ise bu unsurların sayıca az olduğu dikkatleri çekmiştir.

Tablo 5: Güzel kokuların eserdeki sayısı

Bûy: 9	'Anber: 14	Misk: 1	Müşg: 2	Müşk: 4	Nâfe: 3
--------	------------	---------	---------	---------	---------

“Günlük Hayatta Kullanılan Eşyalar” çalışmanın beşinci bölümünü oluşturmaktadır. Bu bölüm çerâğ/şem' (sirâc)/fânus, perde/hicâb, şişe, câm, kafes, zencîr/kemend, meş'ale, cârû(b), kâse, miftah, tınâb başlıklarından oluşmaktadır. En çok unsurun tespit edildiği bölümlerden biri de beşinci bölümdür.

Tablo 6: Günlük hayatta kullanılan eşyaların eserdeki sayısı

Çerâğ: 15	Şem': 24	Fânus: 4	Perde: 11	Hicâb: 6	Şişe: 5
Câm: 23	Kafes: 4	Zencîr: 11	Kemend: 2	Takvîm: 1	Cârû(b): 1
Kâse: 4	Sürâhî: 1	Sebû: 1	Miftah: 2	Tınâb: 2	Meş'ale: 1

Çalışmanın altıncı bölümü “Giyim Eşyaları”na ayrılmış olup bu bölümde pîrehan/gömlek, dâmen, libâs/câme, hırka, hil'at, külâh, atlas, nikâb, destâr başlıkları incelenmiştir.

Tablo 7: Giyim eşyalarının eserdeki sayısı

Pîrehen: 2	Dâmen: 9	Libâs: 1	Câme: 4	Hırka: 1	Hil'at: 14
Külâh: 4	Atlas: 3	Nikâb: 6	Destâr: 2	Serpûş: 1	

Divanda en çok unsurun tespit edildiği bölümlerden biri de “Yapı Unsurları”dır. Çalışmanın yedinci bölümünü oluşturan yapı unsurlarında hâne/beyt, dârü’ş-şifâ, saray/kasır, câmi/mescid/mihrâb, zindân/çâh, sedd, hayme/çadır, çeşme/sebil, revzen/dîvâr, bâzâr/sûk ve havz başlıklarına yer verilmiştir.

Tablo 8: Yapı unsurlarının eserdeki sayısı

Hâne: 5	Beyt: 14	Dârü’ş-şifâ: 4	Saray: 16	Kasır: 75	Câmi: 24	Mescid: 2
Mihrâb: 3	Zindân: 4	Çâh/Çeh: 5	Sedd: 4	Hayme: 8	Çeşme: 35	Sebil: 7
Revzen: 4	Dîvâr: 9	Bâzâr: 11	Sûk: 2	Havz: 4		

“Deniz ve Deniz Araçları” çalışmanın sekizinci bölümünde yer almıştır. Bu bölümdeki unsurlar madde başı olarak sayıca azdır. Bölüm, bahr/deryâ, zevrak ve fûlk başlıklarından oluşmaktadır. Eserde bahsi geçen deniz araçlarının çoğunun Sultan III. Ahmed’in yaptırdığı gemiler olduğu dikkatleri çekmiştir.

Tablo 9: Deniz ve deniz araçlarının eserdeki sayısı

Bahr: 61	Deryâ: 48	Zevrak: 7	Fûlk: 7
----------	-----------	-----------	---------

Çalışmanın dokuzuncu bölümünde “Tıbbî Unsurlar” incelenmiştir. İncelenen başlıklar arasında tabîb/bîmâr, merhem/dermân, zehr (zehir), şerbet, nûş-dârû ve nişter yer almaktadır. Bu bölümde, şiirlerde genellikle birbiriyle bağlantılı olarak işlenen tabîb ve bîmârın birlikte incelenmesi uygun görülmüştür. Bu unsurların çoğunlukla sevgili ve âşıkla ilişkilendirilerek şiirlere konu edilmesi dikkat çeken bir husustur.

Tablo 10: Tıbbî unsurların eserdeki sayısı

Tabîb: 5	Bîmâr: 7	Merhem: 4	Dermân: 7
Zehr: 1	Şerbet: 8	Nûş-dârû: 1	Nişter: 1

“Yazı ve Yazı ile İlgili Gereçler” çalışmanın onuncu bölümünü oluşturmaktadır. Bu bölümde hat/hatt, kalem/kilk/hâme, midâd, varak/kâğıt ve devât/hokka başlıkları yer almaktadır.

Tablo 11: Yazı ve yazı ile ilgili gereçlerin eserdeki sayısı

Hat: 20	Hatt: 23	Levh: 20	Kalem: 19	Kilk: 13	Hâme: 7
Midâd: 4	Varak: 1	Kâğıt(kâğız): 2	Devât: 7	Hokka: 2	

“Yiyecek ve İçecekler” çalışmanın on birinci bölümünde ele alınmıştır. Bu bölümde incelenen unsurlar şunlardır: şeker/sükker, ekmek/nân, kebâb, ades, fülful, gülâb, simât. Özellikle nân, kebâb, fülful ve simât kelimelerinin mecaz ve teşbih sanatları kullanılarak şiirlere söz konusu edilmesi yine dikkat çekici hususlardır.

Tablo 12: Yiyecek ve içeceklerin eserdeki sayısı

Şeker: 2	Sükker: 5	Şekker: 3	Şerbet: 8	Ekmek: 1	Nân: 3
Kebâb: 7	Ades: 1	Fülful: 2	Gülâb: 3	Simât: 4	

Çalışmanın on ikinci ve son bölümü “Silah ve Silahla İlgili Unsurlar”a ayrılmıştır. Bu bölüm tığ/şemşîr/seyf, nâvek/tîr/hâdeng, hançer/deşne, yay/kemân başlıklarından oluşmaktadır.

Tablo 13: Silah ve silahla ilgili unsurların eserdeki sayısı

Tığ: 4	Şemşîr: 7	Seyf: 3	Nâvek: 3	Tîr: 16	Hâdeng: 4
Hançer: 7	Deşne: 1	Yây: 2	Kemân: 12	Siper: 1	

Dürri Ahmed Efendi'nin *Divanı*'nda tespit edilen sosyal hayata dair unsurlar, dönemin toplum yaşantısına ışık tutmaları bakımından önem arz etmektedir. *Divan*'da bulunan bu unsurlar Osmanlı toplum yapısı hakkında somut birer malzeme niteliğinde olup o dönemin sosyal yapısı hakkında bilgi veren kayda değer verilerdir. Kültürel araştırmalar, sosyal alana dair çalışmalar, tarih ve edebiyat gibi alanlar ve ileride yapılacak olan diğer bilimsel çalışmalar için birer kaynak mahiyetinde olan bu veriler, ilim camiasına katkı sağlamak adına önem arz ederler.

Kaynaklar

- Aybet, N. (1989). *Fuzûlî divanı'nda maddî kültür*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Bostan, İ. (2001). Kapudan Paşa. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 24, 354-355. TDV Yayınları.
- Bozkurt, N. (1994). Davul. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 9, 53-55. TDV Yayınları.
- Derman, M. U. (1994). Divit. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 9, 450-451. TDV Yayınları.
- Derman, M. U. (2001). Kalem. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 24, 245-247. TDV Yayınları.
- Derman, M. U. (2006). Mürekkep. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 32, 46-47. TDV Yayınları.
- Duygulu, M. (2009). Saz. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 36, 218-220. TDV Yayınları.
- Ertuğ, Z. T. (2009). Saray. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 36, 117-121. TDV Yayınları.
- Günan, M. (2018). Şeyhî divanı'nda tıbbî unsurlar (Tez No. 503703) [Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi]. Yök Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- İnalcık, H. (2007). Padişah. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 34, 140-143. TDV Yayınları.
- İpşirli, M. (1993). Cellât. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 7, 270-271. TDV Yayınları.
- İpşirli, M. (1995). Elçi. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 11, 3-15. TDV Yayınları.
- Kallek, C. (2007). Pazar. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 34, 194-203. TDV Yayınları.
- Karagöz, İ., & Karaman, F. (2010). *Dini kavramlar sözlüğü*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Kocabaş, M. (2019). Şeyhi divanı'nda sosyal hayat (Tez No. 593178) [Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi]. Yök Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Koçu, R. E. (1967). *Türk giyim kuşam ve süslenme sözlüğü*. Sümerbank Yayınları.
- Kubbealtı Lugatı. (t.y.). Hançer. Erişim tarihi: Mart 25, 2023, <http://www.lugatim.com/s/han%C3%A7er>
- Küçükaşçı, M. S. (2022). Kâtib. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 25, 49-52. TDV Yayınları.
- Kütükoğlu, M. S. (2020). Mühür. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 31, 529-530. TDV Yayınları.
- Mehmed Râşid. (1282). *Tarih-i Râşid* (5. Cilt). İstanbul Matbaa-i Amire.
- Merçil, E. (2007). Peyk. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 34, 262-263. TDV Yayınları.
- Merçil, E. (2010). Taht. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 39, 434-436. TDV Yayınları.
- Mustafa Safâyî. (2005). *Tezkire-i Safâyî, (nuhbetü'l-âsâr min fevâ'id-i'l-eş'âr) inceleme-metin-indeks*. (Pervin, Çapan Haz.). AKM Yayınları.

- Onay, A. T. (2009). *Eski türk edebiyatında mazmunlar ve izahı*. H Yayınları.
- Özcan, N. (1994). Davul. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 9, 55-56. TDV Yayınları.
- Öztoprak, N. (2010). Divan şiirinde giyim kuşam üzerine bir deneme. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (4), 103-154.
- Pala, İ. (2017). *Ansiklopedik divan şiiri sözlüğü* (28. Baskı). Kapı Yayınları.
- Pekalın, M. Z. (1993). *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü* (2. Cilt). MEB Yayınları.
- Sahillioğlu, H. (1989). Altın. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 2, 532-536. TDV Yayınları.
- Sâlim Efendi. (2005). *Tezkiretü'ş-şu'arâ*. (Adnan, İnce Haz.). AKM Yayınları.
- Sargon, E. (1991). Atlas. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 4, 80-81. TDV Yayınları.
- Sefercioglu, M. N. (2001). *Nev'i divânî'nin tahlili*. Akçağ Yayınları.
- Serdaroglu, V. (2006). *Sosyal hayat ışığında Zâtî divânı*. İSAM Yayınları.
- Shefer-mossensohn, M. (2014). *Osmanlı tıbbı*. (Bülent, Üçpunar Çev.). Kitap Yayınevi.
- Şahin, E. (2011). Baki divanına göre 16. yüzyıl osmanlı toplum hayatı (Tez No. 303833) [Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi]. Yök Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=VTMiGiC1ogSOwSXH6w1UlQ&no=fiHCph38Qa-rp42j8m7C0A>
- Şamlı, Ö. (2019). 18. yüzyıl divan şairlerinden edirneli Kâmî ve divanı'nın tahlili (Tez No. 603944) [Yüksek Lisans Tezi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi]. Yök Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Şeker, M. (1998). Hil'at. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 18, 22-25. TDV Yayınları.
- Şentürk, A. A. (1994). Osmanlı edebiyatında felekler, seyyare, sabiteler, *Türk Dünyası Araştırmaları*, (90), 131-179.
- Şentürk, A. A. (2006). *Osmanlı şiiri antolojisi*. Yapı Kredi Yayınları.
- Şeyhi Mehmed. (1989). *Vekâi 'u'l-fuzalâ'*. (Abdulkadir, Özcan Haz.). Çağrı Yayınları.
- Tulum, M. (2013). *Osmanlı türkçesi büyük el sözlüğü*. Kapı Yayınları.
- Unat, F. R. (1968). *Osmanlı sefirleri ve sefaretnameleri*. TTK Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1945). *Osmanlı devletinin saray teşkilâtı*. TTK Basımevi.
- Vural, R. (2019). Dürri Ahmed efendi divanı (inceleme-metin) (Tez No. 556909) [Yüksek lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi]. Yök Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Yiğit, A. S. (2013). Hicrî divânı (inceleme-tahlil-metin-dizin) (Tez No. 526609) [Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi]. Yök Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>

Zöhre, A. (2016). Muhibbî dîvânî'nda sosyal hayat (Tez. No. 448356) [Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi]. Yök Tez Merkezi.
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>